

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Renata ŽEROVNIK KOVAČ

**ANTROPOGENE VEGETACIJSKE STRUKTURE
V KULTURNI KRAJINI –
NASTANEK, POMEN IN OGROŽENOST**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Renata ŽEROVNIK KOVAČ

**ANTROPOGENE VEGETACIJSKE STRUKTURE
V KULTURNI KRAJINI –
NASTANEK, POMEN IN OGROŽENOST**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**ANTHROPOGENIC VEGETATION STRUCTURES
IN CULTURAL LANDSCAPE –
FORMATION, MEANING AND ENDANGERMENT**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2016

Diplomsko delo je zaključek univerzitetnega študija krajinske arhitekture. Opravljeno je bilo na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete v Ljubljani.

Diplomsko delo je odobrila študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo in za mentorico imenovala prof. dr. Ano Kučan in za somentorja dr. Petra Skoberneta.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: doc. dr. Tatjana CAPUDER VIDMAR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Ana KUČAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: dr. Peter SKOBERNE
Ministrstvo za okolje in prostor

Član: prof. dr. Davorin GAZVODA
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Podpisana izjavljam, da je diplomsko delo rezultat lastnega raziskovalnega dela. Izjavljam, da je elektronski izvod identičen tiskanemu. Na univerzo neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravici shranitve avtorskega dela v elektronski obliki in reproduciranja ter pravico omogočanja javnega dostopa do avtorskega dela na svetovnem spletu preko Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete.

Renata Žerovnik Kovač

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 711.14: 712.41(043.2)
KG	vegetacijske strukture/kulturna krajina/raba prostora
AV	ŽEROVNIK KOVAČ, Renata
SA	KUČAN, Ana (mentor)/ SKOBERNE, Peter (somentor)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2016
IN	ANTROPOGENE VEGETACIJSKE STRUKTURE V KULTURNI KRAJINI - NASTANEK, POMEN IN OGROŽENOST
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	IX, 75 str., 28 sl., 39 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Vegetacijske strukture antropogenega izvora so sestavni del kulturne krajine, ki v prostor vnašajo vizualno in ekološko pestrost. Spremembe v načinu življenja ter posodabljanje ali opuščanje kmetijstva se zrcalijo tudi v spremembah v prostoru. Vegetacijske strukture, ki so posledica tradicionalnih načinov rabe prostora, so tisti element, ki je v teh spremembah najbolj na udaru. Spremembe povzročajo izginjanje drobnih krajinskih struktur in s tem tudi pestre in privlačne kulturne krajine. Da bi sploh lahko ohranjali in posodabljali kulturno krajino na način, ki bi omogočal sodobno kmetijsko rabo in obenem ohranjal privlačnost in ekološko pestrost, kar je tudi potencial za razvoj drugih dejavnosti in pomemben dejavnik za kakovost življenja, moramo vegetacijske strukture, ki soustvarjajo pestrost tako v ekološkem in socialnem kot vizualnem in doživljajskem pogledu, najprej prepoznati in ovrednotiti. Merila za vrednotenje so oblikovana na podlagi funkcionalnega, ekološkega, oblikovnega, simbolnega in etnološkega pomena vegetacijskih struktur. Podan je pregled obstoječe zakonodaje s področja varstva, upravljanja in načrtovanja krajine s poudarkom na iskanju možnosti za varovanje vegetacijskih struktur na zakonski ravni. Naloga merila preveri na dveh primerih: na primeru drevesne živice v Stobu ter poti za živino, obdane z drevjem (narečno: stagnah) pri Zabreznici in oblikuje smernice za njuno ohranjanje in posodabljanje v kot tudi koncept razvoja krajine širšega prostora.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Dn
 DC UDC 711.14:712.41(043.2)
 CX vegetation structures/cultural landscape/landuse
 AU ŽEROVNIK KOVAČ, Renata
 AA KUČAN, Ana (supervisor)/ SKOBERNE, Peter (co-supervisor)
 PP SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
 PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of landscape architecture
 PY 2016
 TI ANTROPOLOGICAL VEGETATION STRUCTURES IN CULTURAL
 LANDSCAPE – FORMATION, MEANING AND THREATS
 DT Graduation Thesis (University studies)
 NO IX, 75 p., 28 fig., 39 ref.
 LA sl
 AL sl/en
 AB Anthropogenic vegetation structures are an integral part of a cultural landscape, which bring visual as well as ecological variety into a space. Changes in a way of life and modernization or abandoning of agriculture reflect also in changes in a space. Vegetation structures which are a consequence of a traditional landuse are the element that is most impacted by these changes. The changes cause the disappearance of small landscape structures and consequently the diverse and attractive cultural landscape. To be able to preserve and modernize cultural landscape to enable its modern agricultural use and at the same time retain its attractiveness and ecological diversity we need to first recognize the structures that are factors of diversity in ecological and social sense as well as of the visual enhancement and landscape perception and determine their value. This is also a potential for the development of other activities and a vital factor for the quality of life of an individual as well as society. The measures for evaluation are designed on the basis of functional, ecological, formal, symbolic and ethnological meaning of vegetation structures. A review is given on applicable legislation in the field of preservation, management and planning of landscape with the emphasis on the search of an option to preserve vegetation structures on a statutory level. The measures are tested on two cases: a hedgerow in Stob and a cattle path (stagne) encompassed by trees near Zabreznica. The guidelines are given for the preservation and modernization of vegetation structures in both cases, together with a concept for the development of landscape on a larger scale.

KAZALO VSEBINE

	KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA	III
	KEY WORDS DOCUMENTATION	IV
	KAZALO VSEBINE	V
	KAZALO SLIK	VIII
1	UVOD	1
1.1	OPREDELITEV PROBLEMA	1
1.2	CILJI	1
1.3	METODE DELA	2
2	OPREDELITEV POJMOV	3
2.1	KRAJINA	3
2.2	KULTURNA KRAJINA	3
2.3	STRUKTURE V KULTURNI KRAJINI	5
2.3.1	Točkovni pojavi	6
2.3.2	Linijski pojavi	7
2.3.3	Gručasti pojavi	8
3	MERILA VREDNOTENJA VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI	10
3.1	FUNKCIONALNI POMEN VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI	10
3.2	EKOLOŠKI POMEN VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI	11
3.3	DOŽIVLJAJSKA VREDNOST IN OBLIKOVNI POMEN VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI	12
3.4	SIMBOLNI POMEN IN IDENTITETA VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI	15
3.5	VREDNOTENJE NARAVNE DEDIŠČINE ANTROPOGENEGA IZVORA KOT DEL ETNOLOŠKE KULTURNE DEDIŠČINE	15
4	VZROKI ZA OGROŽENOST VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI	17
4.1	POSODABLJANJE KMETIJSTVA	17
4.2	OPUŠČANJE KMETIJSTVA	19
4.3	VPLIV ŠIRJENJA MEST NA IZGINJANJE VEGETACIJSKIH KRAJINSKIH PRVIN	19
5	PREGLED ZAKONODAJE S PODROČJA VARSTVA, UPRAVLJANJA IN NAČRTOVANJA KRAJINE	21
5.1	MEDNARODNI IN EVROPSKI PREDPISI	21
5.1.1	Evropska konvencija o krajini	21
5.1.2	Konvencija o biološki raznovrstnosti	21

5.1.3	Konvencija o varstvu alp (alpska konvencija)	22
5.2	PROGRAMSKI DOKUMENTI IN ZAKONI	23
5.2.1	Ocena stanja in teženj v prostoru republike Slovenije	23
5.2.2	Politika urejanja prostora republike Slovenije	24
5.2.3	Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije	25
5.2.4	Uredba o prostorskem redu Slovenije	26
5.2.5	Zakon o urejanju prostora	29
5.2.6	Zakon o ohranjanju narave	29
5.2.7	Zakon o varstvu kulturne dediščine	30
5.2.8	Zakon o prostorskem načrtovanju	31
5.2.9	Zakon o varstvu okolja	31
5.2.10	Zakon o kmetijskih zemljiščih	32
5.2.11	Zakon o kmetijstvu	33
5.3	POVZETEK IN KOMENTAR PREGLEDA PREDPISOV, PROGRAMSKIH DOKUMENTOV IN ZAKONOV	34
6	OBLIKOVANJE SMERNIC ZA OHRANJANJE IN POSODABLJANJE KRAJINSKIH VZORCEV IN VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI	36
6.1	DREVESNA ŽIVICA V STOBU, NAJSTAREJŠEM PREDELU MESTA DOMŽALE	36
6.1.1	Širše obravnavano območje	37
6.1.2	Ožje obravnavano območje	39
6.1.3	Kulturna krajina območja vasi Stob nekoč	42
6.1.4	Drevesne in grmovne živice vasi Stob v času nastanka franciscejskega katastra	43
6.1.5	Kulturna krajina območja Stob in drevesna živica danes	43
6.1.6	Pregled in komentar občinskega prostorskega načrta	45
6.1.7	Vrednotenje drevesne živice v Stobu	47
6.1.8	Scenariji verjetnega razvoja območja Stoba	49
6.1.9	Oblikovanje koncepta razvoja za območje Stoba, ki kot prednost izrablja (antropogene) vegetacijske strukture	50
6.2	STAGNE PRI ZABREZNICI	54
6.2.1	Obravnavano območje	54
6.2.2	Kulturna krajina in raba prostora ob stagnah v preteklosti	57
6.2.3	Stagne v preteklosti	58
6.2.4	Kulturna krajina in raba prostora ob stagnah danes	59
6.2.5	Opis stagen	61
6.2.6	Pregled in komentar strategij razvoja območja stagen Občine Žirovnica	64
6.2.7	Vrednotenje stagen in vegetacijskih struktur v kulturni krajini ob stagnah	65
6.2.8	Scenariji verjetnega razvoja stagen in krajinskega območja ob stagnah	67
6.2.9	Predlog nove rabe / zavarovanja območja stagen	68
7	SKLEPI	70

8	POVZETEK	72
9	VIRI	73
9.1	CITIRANI VIRI	73
9.2	DRUGI VIRI	75
	ZAHVALA	

KAZALO SLIK

Slika 1: Točkovni vegetacijski pojav; drevo, ki označuje parcelno mejo	7
Slika 2: Linijski vegetacijski pojav: sadna drevesa ob poti	8
Slika 3: Ploskovni vegetacijski pojav: sadovnjak.....	9
Slika 4: Stanje po pravkar odstranjeni grmovni živici	18
Slika 5: Simulacija preobrazbe krajine zaradi posodabljanja ali opuščanja kmetijstva, ki pomeni tudi izgubo drobnih vegetacijskih prvin: A – sedanje stanje, B – oblikovanje velikih pridelovalnih enot, C – zatavljanje površin, D - zaraščanje (Preobrazba..., 1999)	19
Slika 6: Drevesna živica v Stobu.....	36
.....	37
Slika 7: Posnetek območja s prikazom meja obdelave (Kart. podl. Atlas okolja, 2016)	37
Slika 8: Krajina Stoba; zgoraj pogled proti severu, spodaj pogled proti jugu.....	38
Slika 9: Prehod drobno strukturirane kmetijske krajine v velik njivski kompleks.....	38
Slika 10: Pogled na ožje obravnavano območje; zgoraj zimski pogled, spodaj pogled poleti	39
Slika 11: Ostanek drevesne živice v Stobu; levo zgoraj: pogled z zahodne strani, desno zgoraj: pogled z vzhodne strani, levo spodaj: pogled 'skozi' živico proti kmetiji, desno spodaj: rob območja - vrbe ob presahlem potoku Stobovšak.....	40
Slika 12: Prikaz obravnavanega območja.....	41
Slika 13: Grejn'ca	44
Slika 14: Shema krajine Stoba po Franciscejskem katastru (levo) in današnje stanje (desno)	45
Slika 15: Doživljajska vrednost drevesne živice – stik z drevesi	48
Slika 16: Koncept razvoja območja Stoba z ohranjanjem in dodajanjem novih drevesno-grmovnih živic.....	53
Slika 17: Panoramska slika krajinskega območja; z leve proti desni si sledijo velik njivski kompleks, območje z ohranjenimi nizi dreves, stagne (označuje puščica) in območje s posameznim drevjem (Krivec, 2014)	54
Slika 18: Posnetek območja s prikazom meja obdelave (kart. podl. Atlas okolja, 2016) ...	55
Slika 19: Prikaz obravnavanega območja.....	56
Slika 20: Krajina leta 1919; vidna je drobna struktura polja s posameznimi drevesi ali gručami drevja, v ozadju linijska struktura – stagne (označuje puščica) (Zavod za kulturo ..., 2016).....	59
Slika 21: Shema krajine ob stagnah po Franciscejskem katastru (levo) in današnje stanje (sredina). Desno: prikaz današnje vegetacije na shemi obdelovalnih površin v času nastanka Franciscejskega katastra – vidna je povezava med vegetacijskimi strukturami in omejkami	60
Slika 22: Krajina; a – posamezna drevesa bogatijo krajinsko sliko zahodnega dela območja, b – ohranjenene gruče in nizi listnate drevnine, c – velik njivski kompleks na vzhodnem robu območja	60
Slika 23: Pogled na stagne z vzhodne strani	62
Slika 24: Pogled na stagne z zahodne strani.....	62
Slika 25: Sprehod skozi stagne.....	63
Slika 26: Prekinitev zaradi trase daljnovoda	63
Slika 27: Doživljajska vrednost stagen.....	66

Slika 28: Shema ohranjanja krajine na območju stagen pri Zabreznici; osredja linijska poteza stagen ter večanje pridelovalnih enot (travniki ali njive), med katerimi se pojavljajo travnati omejki z drevesi..... 69

1 UVOD

Videz krajine določajo fizični in družbeni dejavniki. Kulturna krajina je posledica delovanja naravnih procesov, človekovega delovanja v prostoru in načina rabe dobrin. Tako so zaradi človekovega delovanja nastali vzorci, ki skupaj z naravnimi dejavniki oblikujejo značilne krajine. Predvsem vegetacijske prvine vnašajo v prostor tako vizualno kot ekološko pestrost.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Nov način življenja in posodabljanje ali opuščanje kmetijstva se odražata tudi v spremembah v prostoru. Velikokrat te spremembe pomenijo neizogibno izginjanje drobnih krajinskih struktur, ki so bile posledica tradicionalnih načinov rabe prostora.

V zadnjem času povečana skrb za varstvo krajin se v prostoru nemalokrat odraža tako, da se poskuša zavarovati stanje, ki ga je v sodobnem času težko ohranjati ali pa so (bi bile) za to potrebne določene (denarne) spodbude. Vsekakor je to smiselno v primeru krajin, ki so zelo prepoznavne ali kako drugače izjemne in na tak način predstavljajo krajinsko dediščino, a so načini, ki so ustvarili take krajine, zastareli in za današnji čas nerentabilni. Postavlja pa se vprašanje, ali je mogoče in če je, na kakšne načine, ohranjati in posodabljati krajinske vzorce v širšem prostoru oziroma vlogo in pojavnost vegetacijskih krajinskih elementov, da bo nova krajina na eni strani omogočala sodobno rabo, kljub temu pa ostala videzno privlačna in ekološko pestra.

1.2 CILJI

Cilj naloge je prepoznavna vegetacijskih struktur, ki v prostoru ustvarjajo posebne krajinske kakovosti v ekološkem, sociološkem in morfološkem smislu ter poiskati vzroke za njihovo izginjanje, jih ovrednotiti in oblikovati smernice za ohranjanje in posodabljanje, tako da postanejo del nove rabe prostora, s tem pa ohranijo oziroma dobijo novo funkcijo in vrednost, s stališča krajinsko arhitekturne stroke in s stališča varstva naravne dediščine na primerih drevesne živice v Domžalah in stare, z drevesi obdane poti za živino (stagne) pri Zabreznici.

1.3 METODE DELA

- opredelitev vegetacijskih struktur v krajini s stališča krajinsko arhitekturne stroke - nastanek, pomen nekdaj in danes;
- opredelitev problema s stališča ohranjanja narave – strukture kot habitati in ekološko pomembna območja;
- varstvo: kako ohranjati te strukture, ko se izgubi njihov prvotni namen in kako problem obravnavajo predpisi (Zakon o ohranjanju narave, Zakon o varstvu kulturne dediščine, Konvencija o krajini...);
- obravnava problema na dveh konkretnih primerih (Domžale: drevesna živica v Stobu in Zabreznica: stagne – pot za živino obdana z drevesi)
- oblikovanje smernic za ohranjanje: simulacije razvojnih vizij, ki izrabljajo te strukture kot prednost in priložnost za ustvarjanje kvalitetnega prostora (npr. vključevanje v stanovanjsko krajino)

2 OPREDELITEV POJMOV

2.1 KRAJINA

V nalogi se pojem krajina uporablja kot abstrakten, splošen koncept, ki označuje poljubno izbrano območje v prostoru. Kot pravi Ogrin (1997), je kot tak uporaben v številnih pomenskih različicah, celo zunaj opisovanja opredmetene resničnosti (npr. krajina duha) in se mu poleg ozemelske opredelitve lahko pripiše tudi umetniški pomen (Ogrin, 1997).

Prostor lahko proučujemo kot fizično tvorbo - sklop nežive narave, biosfere in družbenih dejavnikov, lahko pa vključujemo tudi pojmovne kategorije. Po Meinigovi delitvi (Ogrin, 1997; Kučan, 1990) lahko tako isto krajino opišemo na deset pojmovnih načinov: krajina kot narava (naravne prvine; obstoječa in tisto, ki bi jo želeli videti), bivališče (vzorci poselitve, obdelave zemlje), umetna tvorba (kulturni vidik kot posledica rabe), sistem (ekosistem, povezave več sistemov), problem (prevelik odklik od naravnega pogosto terja izboljšanje), premoženje (proizvodne, turistične, zazidalne...zmožnosti krajine so tržna vrednost), ideologija (odraz različnih družbeno-gospodarskih sistemov; značilnosti krajine razodevajo filozofijo določene družbe), zgodovina (podatki o delu narave in človeka v preteklosti), kraj (poseben kraj v neskončnih podobah Zemlje, posebna doživljajska vrednost) in kot estetika (likovna razmerja prvin v krajini).

2.2 KULTURNA KRAJINA

Kulturna krajina je antropogena tvorba (grško anthropos 'človek', genesis 'nastanek, rojstvo'). Nastala je oz. nastaja zaradi človekovega delovanja in zadovoljevanja njegovih potreb za kar izkorišča in prilagaja naravne danosti. Je torej nasprotje naravni krajini, ki se razvija in spreminja z naravnimi procesi, neodvisno od človeka.

Drugačnost od naravnega je torej tisto, kar zaznamuje kulturno krajino. Naravna krajina se spreminja zaradi različne rabe prostora, ki določa večje ali manjše odstopanje od naravnega. Kot pravi Ogrin (1997), so odkliki najmanjši, pri naravi bližnjih rabah prostora, kot so gospodarski gozdovi in pašniki, večji v poljedelstvu ali sadjarstvu, za naravne prvine pa uničujoči, če pride do pozidave (Ogrin, 1997). Vpliv človekovih dejavnosti torej lahko bolj ali manj spremeni značilnosti naravne krajine, hkrati pa pri tem ustvarja nove - (kulturne) krajine.

Glede na prevladujočo rabo, kulturno krajino lahko razdelimo na več tipov: gozdna, agrarna, poselitvena, industrijska, cestna, rekreacijska... krajina. Naravne danosti (reliefne, pedološke, podnebne, hidrološke, vegetacijske prvine ...) so tisti dejavniki, ki v največji meri usmerjajo pojav, razvoj in obliko določene rabe na nekem območju, a vedno tudi ni

tako. Ogrin pravi (1997), da naravne danosti oziroma dejavniki vplivajo na prostorski značaj raznih dejavnosti, a le do tiste meje, ki jo človek gospodarsko-tehnološko premore oziroma oceni za sprejemljivo (Ogrin, 1997). Prav to pa lahko, kot pravi Ogrin (1997), nemalokrat pripelje do problemov, saj človek ne deluje vedno skladno z ekološkim determinizmom, po katerem naj bi bile naravne razmere glavni dejavnik, ki uravnava rabo prostora, temveč preveč antropocentrično, razvojno deterministično, podrejujoče naravo svojim interesom (Ogrin, 1997). Urbančeva (2002) pa pravi, da so spremembe, ki so manj usklajene z naravnim okoljem, predvsem značilne za čas rastočih tehnologij, povzročajo pa degradacijo stare krajine in nastanek nove, drugačne kulturne krajine (Urbanč, 2002). Če je torej raba tista, ki pogojuje nastanek kulturne krajine, moramo na tak način šteti za kulturne krajine tudi degradirana območja, ki so posledica (pre)intenzivne rabe prostora, izkoriščanja naravnih virov, razpršene poselitve itd.? Takšnim krajinam težko rečemo, da so »kulturne«, pač pa ta prislov zlahka pripišemo krajinam, ki jih je človek ustvaril z veliko mero upoštevanja naravnih danosti. Takšne krajine se priznavajo za izjemno lepe, večkrat pa se jih označuje tudi kot »vredne kulturne krajine«.

V procesu oblikovanja kulturne krajine so poleg fizičnih danosti pomembni tudi družbeni dejavniki (kulturni, socialni, zgodovinski, ekonomski, tehnološki ...). Spreminjanje in prilagajanje kulturne krajine je odsev sprememb v družbenem dogajanju. Geograf Whittlesey (cit. po Urbanč, 2002) je opisal proces postopnega oblikovanja kulturne krajine kot zaporedje družbenih skupin, izmed katerih je vsaka preoblikovala krajino svojih predhodnikov. Tako pravi, da ima vsaka kulturna krajina korenine v predhodni in je povezana z nekdanjimi in prihodnjimi naseljenci, edinstvene kulturne krajine pa so posledica spreminjanja in prilagajanja, to je mutiranja naravnih in družbenih značilnosti. Preslikava družbenih dogajanj v kulturno krajino tako lahko služi kot zgodovinski dokument, v katerem je zapisan način življenja preteklih generacij (Urbanč, 2002). Hoskins (cit. po Kučan, 1990) pravi, da so poleg novih, v krajini prisotni še ostanki človekovega delovanja v preteklih dobah, čeprav v mnogih primerih močno spremenjeni in da so nove prvine in vzorci mnogokrat le nadgradnja že davno načrtanih, ki jih s pozornim opazovanjem krajinske zgradbe še vedno lahko razberemo (Hoskins, 1979, cit. po Kučan, 1990).

Kulturna krajina je torej krajina s prepletom naravnih in družbenih sestavin. Pri tem se postavlja vprašanje, kdaj kulturna krajina doseže tisto pravo »kulturnost«. Kot pravi Ogrin (1997), se kulturno v krajini izpričuje s človekovim odnosom do naravnega. Z upoštevanjem zgodovinske tradicije in domiselnim opredmetenjem novih rab, lahko prostor postane vizualno zanimiv, kakovosten za bivanje in prostor, s katerim se ljudje lahko identificirajo na krajevni in širši ravni. Prav pomen pripadnosti prostoru pa postaja čedalje večji, saj v novejšem času prihaja do poenotenja vsega, kar družba ustvarja: od oblačil, pohištva, prebivališč kot tudi vasi, dežel in pokrajin, kar je posledica tekmovanja na trgu in posploševanja tehnologije (Ogrin, 1997).

V tej tekmi se spreminjajo in siromašijo tudi krajine, saj izgubljajo posebne poteze, kot so sestavljenost in pestrost, kar jim daje enkratnost in izjemnost. Izgubljajo se predvsem strukture, ki nimajo funkcije oziroma so ovira za nov način obdelovanja (npr. strojna obdelava večjih površin) in ki niso predmet (zavarovane) naravne ali kulturne dediščine in tako niso ovrednotene za posebno (izjemno) vrednost. Varovanje takšnih prvin, predvsem na območjih, ugodnih za gospodarsko rabo, je po besedah Ogrina (1997) posebna kakovost družbe, ki izkazuje strpnost in zmogljivost samoomejevanja (Ogrin, 1997). Zavedati se je treba, kot pravi Kučanova (1998), da krajinska identiteta ni nespremenljiva fizična pojavnost, temveč vedno znova nastajajoči odnos med prostorom ter posamezniki in družbo, ki ga s svojim delom spreminjajo. Kučanova še pravi, da so fizične prvine prostora v določenem trenutku, le podoba v časovnem preseku, identiteta pa pomeni pripadnost nečemu, kar te prvine simbolizirajo: načela, vedenjske vzorce, družbene vrednote in s tem odnos do prostora (Kučan, 1998).

Ogrin (1997) pravi, da je torej kulturna krajina večplasten sistem, izkaz spoštovanja naravne in kulturne dediščine ter skladnosti delovanja različnih rab; strukturne prvine, naravne in ustvarjene, svojevrstnost njihove zgradbe in vtisnjeni kulturni dosežki pa ustvarjajo krajine, ki ljudem omogočajo razvoj občutka pripadnosti in istovetenja s prostorom, v katerem živijo (Ogrin, 1997).

2.3 STRUKTURE V KULTURNI KRAJINI

Strukture v kulturni krajini so naravnega in antropogenega izvora. Strukture naravnega izvora so relief, vegetacija, vodni pojavi ... Pri strukturah antropogenega nastanka gre lahko za strukture, ki jih je človek zgradil v prostoru (naselja, ceste, ... v agrarni krajini ograde, kozolci, mlini...) ali pa so prvine naravnega izvora in jih je zaradi svojih potreb uredil v racionalne oblike (vzorci poljske delitve, nasadi dreves, regulacije vodotokov...). Bistvena razlika med strukturami, naravnega in antropogenega izvora je njihova razporeditev, saj je človek v svojem delovanju usmerjen k razporejanju v geometrijski red, česar narava ni zmožna.

Strukturni pojavi se lahko, ne glede na nastanek, razvrstijo v naslednje sklope (Kučan, 1990):

- oblikovanost zemeljskega površja
- **oblike in vrste vegetacije**
- pojavne oblike vode
- pojavi, ki so posledica vrste in oblike prostorske rabe

Naravne prvine se v prostoru pojavljajo kot **zaplate** oziroma **gruče** (gozdovi, jase, jezera, nasadi...), **koridorji** (vodotoki, živice, drevoredi...) ali **točkovni pojavi** (osamelci, posamezna drevesa...).

Naloga se nanaša na proučitev vegetacijskih struktur antropogenega nastanka, zato je opis v nadaljevanju omejen na opis oblike in vrste vegetacije, ne pa tudi na ostale tri sklope (relief, oblike vode in prostorske rabe). Ker je, površinsko gledano, kmetijstvo poglavitni ustvarjalec kulturne krajine in je ta dejavnost tudi tvorec vegetacijskih struktur v kulturni krajini, je obravnava večinoma v okviru te dejavnosti.

Vegetacijske strukture

Vegetacijske strukture, naravnega ali antropogenega nastanka, so pomemben del kulturne krajine in ji dajejo značilne poteze. Antropogeno oblikovane strukture se v kulturni krajini prepletajo z ostanki naravne vegetacije – gozdnih zaplat, obrečne vegetacije... Včasih vegetacijske prvine zaradi svoje oblike, načina združevanja ali botanične vrste postanejo celo značilne za določeno krajino. Pojavljajo se kot točkaste, črtne (linijske) ali površinske (gručaste) strukture. Posamezna drevesa, gruče ali drevoredi, ki so bili zasajeni iz estetskih razlogov ali z namenom obeleževanja nekega dogodka, imajo poseben, simbolni pomen. Določene strukture pa so odraz gospodarske rabe prostora in so bile zasajene predvsem zaradi utilitarne funkcije: omejevanja parcel, označevanja lastniških meja, preprečevanja erozije, izrabe dreves ali grmov za poljedelske ali živinorejske namene (pridobivanje opor za rastline, hrana za živali...) in podobno. Zaradi svoje dolgoživosti velikokrat le še posamezna drevesa ali drevesne strukture spominjajo na opuščeno dejavnost oziroma nekdanjo rabo prostora.

2.3.1 Točkovni pojavi

Osnoven, enostaven člen krajinske strukture je posamezno drevo ali grm. Pojavlja se kot samostojen element sredi polja, ob poteh, križiščih, ob domačijah, cerkvah, znamenjih, sredi vasi...

Posamezno drevo, pravi Kučanova (1990) se pogosto pojavlja kot značilnost krajinske zgradbe določenih območij. Značilnost lahko postane tudi zaradi botanične vrste in lastnosti, ki iz tega izhajajo: oblike (habitusa), barve listja ali lubja v določenem času, obilnosti ali času cvetenja... in lahko predstavlja značilnost določene krajine (Kučan, 1990).

Slika 1: Točkovni vegetacijski pojav; drevo, ki označuje parcelno mejo

2.3.2 Linijski pojavi

Vegetacija ob vodotokih je najvidnejši predstavnik naravnih linijskih pojavov - koridorjev v kulturni krajini. Mednje lahko štejemo tudi drevesne ali grmovne živice na ježah, ki so ostanki obrečne vegetacije ter pasove dreves in grmičja na strmih pobočjih med terasami ali med parcelnimi mejami.

Linijske vegetacijske strukture v kulturni krajini antropogenega nastanka pa so predvsem drevesne in grmovne živice na parcelnih mejah ter drevoredi ali (sadno) drevje ob poljskih poteh. Za razliko od naravnih koridorjev (npr. obrežna vegetacija), jih človek praviloma sadi v ravne linije, manjša je tudi vrstna sestava.

Slika 2: Linijski vegetacijski pojav: sadna drevesa ob poti

2.3.3 Gručasti pojavi

Naravne gručice ali ploskve oz. zaplate vegetacije v kulturni krajini so ostanki nekdanjih gozdov. Glede na rabo, ki obdaja zaplato, je ta lahko manjša, večja, pravilne ali nepravilne oblike. Gozdni rob je lahko strnjen, prekinjen, raven ali valovit. Naravna zarast se v gručah pojavlja tudi na strmejših ali osojnih pobočjih ter območjih, ki so zaradi drugih dejavnikov neprimerni za kmetijsko dejavnost: npr. zastajanje vode, skalno površje, bližina večjih prometnic.

Zaplate vegetacije, ki jih je v krajini ustvaril človek, so razni nasadi (npr. sadovnjaki, vinogradi, hmeljišča...). Ti so zaradi produkcijskih zahtev največkrat geometrijsko oblikovani, rastline so sajene v vrste.

Slika 3: Ploskovni vegetacijski pojav: sadovnjak

3 MERILA VREDNOTENJA VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI

Da bi vegetacijske strukture lahko primerno ovrednotili, smo merila oblikovali glede na pomen, ki ga imajo strukture v kulturni krajini.

3.1 FUNKCIONALNI POMEN VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI

Kmetijska dejavnost oziroma agrarna raba prvenstveno razvija in oblikuje kulturno krajino, katere nepogrešljivi sestavni del so posamezna drevesa ali gruče, predvsem pa žive meje ter obrobni pasovi vegetacije ob vodotokih.

Posamezna drevesa so ponavadi namerno sajena na določena mesta. Lahko nosijo sporočila in označujejo simbolna mesta (npr. cipresa na pokopališču – strmljenje v onostranstvo, lipa na vaškem trgu – obeležitev dogodka, ...). Drevesa v kulturni krajini pa lahko označujejo lastniško mejo ali križišče poti. Lahko so sajena iz povsem praktičnih razlogov z namenom ponuditi zavetje pred soncem med počitkom pri delu na njivi, travniku... Drevesa na poljih, zlasti lipe, kot navaja Ogrin (1997), so včasih obsekavali za pokladanje živini v zimskem času (Ogrin, 1997). Posamezna drevesa pa so lahko tudi ostanek nekdanjega gozda, ki so ga ljudje izkrčili za namen gospodarske rabe. Značilen primer krajine s posameznimi drevesi je kraška krajina na območju Kobilarne Lipica, kjer so na pašnikih posamezna hrastova drevesa. V tem primeru človek dreves ni zasadil, temveč jih je razredčil, prav tako je izkrčil podrast, da je do tal prišlo več svetlobe. Prostor okoli dreves je izrabil za pašnik (drevesa na pašnikih kraške krajine so ključna – trava pod njimi bolje uspeva, živalim nudijo senco)¹. Razporeditev prvin (dreves) je v tem primeru organska, naključna, kar je v kulturni krajini redkost in posebna vrednost, saj je človek v

¹ Mastnak (2014) v svojih raziskavah navaja, da v zadnjem času drevesa (večinoma puhasti hrast) na pašnikih Kobilarne v Lipici v večjem številu propadajo, čeprav še niso dosegli starosti, ki je običajna za vrsto. To gre pripisati dejstvu, da so rastne razmere na pašniku precej bolj neugodne, kot v sklenjenem gozdnem sestoju, kjer drevesa senčijo tla, listni opad zadržuje vlago, zeliščni sloj pa porabi manj vode kot trava na pašniku, za katero je značilno tudi, da v sušni dobi preide v mirovanje, vendar ne preprečuje nadaljnjega izhlapevanja vode iz tal. Poskusi, da bi propadla drevesa na pašnikih nadomestili z novimi, so neuspešni. Semena sicer vzklijejo, vendar jih poletna pripeka, prav tako kot sadike, uniči.

Poskusi pogozdovanja opustošenih kraških območij so že v 19. stoletju pokazali, da je za uspešno vzgojo hrastovega gozda potrebno osnovati predkulturo (uspešne pionirske vrste so npr. brin in bor), ki zasenči tla in jih obogati s humusom. Tako je bil na obsežnih območjih kraških pokrajin v preteklosti posejan bor, načrti, da bi ga kasneje izkrčili in vnesli hrast, pa se zaradi vojn niso uresničili. Danes se, kakor navaja Mastnak (2014), po naravni poti v obsežne borove gozdove vračajo listavci (Mastnak, 2014).

Glede na ta dejstva in na dejstvo, da kobilarna v Lipici obstaja že preko 400 let, je verjetno, da se je v preteklosti s pašniki in drevesi gospodarilo na način kolobarjenja – določene površine se je uporabljalo za pašo konj, druge pa se je prepuščalo zaraščanju, s tem pa so se hrastova drevesa lahko ohranila. Morda se danes, zaradi propadanja dreves na pašnikih, velja zamisliti in z zavestjo ohranjati predele v obrobnih delih posestva v t.i. zaraščanju, saj bodo morda v prihodnosti ključnega pomena za to, da se bodo današnje pašne površine pod drevesi, lahko regenerirale. Število dreves na današnjih pašnikih se drastično zmanjšuje in kot kaže, bo za njihovo vrnitev odločilen proces »zaraščanja«, ki je sicer z vidika kulturne krajine negativen proces, a očitno pomemben za ohranjanje in ustvarjanje omenjene kulturne krajine.

svojem delovanju, kot že omenjeno, usmerjen k organiziranju prvin v pravilne, geometrijske vzorce (npr. nasadi).

Grmovne in drevesne živice, meje², je človek sadil oziroma oblikoval iz več razlogov. Že samo ime pove, da gre za označevanje (parcelne) meje, lahko pa tudi za ograjevanje ali razmejevanje prostora (npr. pašnikov, kot prepreka za prehajanje živine). Poleg te funkcije pa so ljudje izkoriščali drevesa in grme tudi za druge namene. V vinorodnih območjih so npr. sadili robinijo, ki so jo izkoriščali za pridobivanje kolov za gojenje trte. Jesene (jesenove meje na Jezerskem) na primer, kot navaja Šmid Hribarjeva (2008), so klestili za vejnike, ki so predstavljali vir zimske prehrane za drobnico (Šmid Hribar, 2008). Vzdrževanje živih meja je prispevalo tudi k preskrbi s kurjavo, sečnja večjih dreves oskrbo z lesom.

Ljudje so zasajevali tudi nize dreves ob poteh, kjer so gnali na pašo živino. Narečno je pot, po kateri hodi živina na pašo, poimenovana stagne oziroma stegna³. Drevesa so onemogočala živini, da bi se razkropila po poljih, ko so bila večja, so dajala tudi senco. Listje so uporabljali za nastilj (Šmid Hribar, 2008). Z zasajevanjem drevja ob poljskih poteh so ljudje ustvarili »drevorede«, ki so imeli povsem uporabno funkcijo. Šmid Hribarjeva omenja poimenovanje takšnih poti tudi »ulice« (Šenkove ulice na Jezerskem). Bistvena razlika med ulicami in stagnami je, da ulice niso bile nujno obdane z drevesi, temveč so bile ograjene s kamenjem ali plotom (Šmid Hribar, 2008).

3.2 EKOLOŠKI POMEN VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI

Vegetacijski strukturni elementi (žive meje, obrobni pasovi vodotokov, posamezna drevesa in skupine) niso le oblikovni element agrarne krajine, temveč imajo prvenstveno velik ekološki pomen. So tudi pomemben člen za zagotavljanje biotske pestrosti.

Kot navaja Knauer (1991), so strukture pomembni delni ali trajni življenjski prostori za mnoge živalske vrste, posebej za številne žuželke in ptice. So dom številnim živalim, ki, prej kot škodijo, koristijo pri pridelavi hrane z vzdrževanjem ekološkega ravnovesja (Knauer, 1991).

Nadalje Knauer (1991) navaja, da imajo žive meje velik pomen za živali, ki v njih stalno živijo pa tudi za vrste, ki jih uporabljajo kot prehodno stopnico, stopalne kamne. Takšne ekološke celice, bivalni ali habitatni otočki, med seboj oblikujejo zvezni sistem biotopov.

² (iz SSKJ (1998): živica / živa meja: vrsta strnjeno nasajenega nizkega grmičevja navadno za ograditev, razmejitev: negovati, zasaditi živo mejo; drenova, gabrova živa meja, ob cesti raste živica; striči živico; gabrova živica; gosta, visoka živica; živica iz smrek, zasaditi živico)

³ (iz SSKJ (1998): stagne / stegnà / stègna - pot, steza, po kateri hodi živina na pašo: srečala sta se, ko je gnal živino po stagnah; po stegnih je v mraku neopazno prišel domov).

Knauer navaja, da je primerna oddaljenost med mejami 75 – 125m, da lahko dobro opravljajo funkcijo stopalnih kamnov v koridorjih, ki povezujejo gozdove (Knauer, 1991). Žive meje ugodno vplivajo tudi na različne aktivnosti življenja v tleh in število organizmov, ki predelujejo in vnašajo v tla organsko snov, s tem pa se povečuje rodovitnost sosednjih polj (Knauer, 1991).

Knauer (1991) nadalje navaja, da žive meje (živice) in omejki (obmejk⁴), obrobni pasovi vodotokov in poljski gozdiči kot sestavni del agrarne krajine, sestavljeni iz več vrst drevnin in grmovnic, pomembno prispevajo k preprečevanju vetrovne erozije, saj zmanjšujejo hitrost vetra. Pripomorejo tudi k večji vlažnosti tal in povečajo nastajanje rose, kar ugodno prispeva k uspevanju pridelkov na sosednjih kmetijskih površinah. Zaradi filtrske sposobnosti imajo ugoden vpliv na vodne tokove, na nagnjenih terenih pa preprečujejo vodno erozijo. Vplivajo na mikroklimo, filtrirajo snovi iz zraka, pasovi ob vodotokih pa so varovalne kompenzacijske cone za prehajanje hranil in sredstev za varstvo pridelkov v vodotoke (Knauer, 1991).

Negativni vplivi živih mej na pridelke se kažejo v povečanem številu različnih plevelov na poljih ob mejah. Vendar pa so mnogokrat ti pleveli vzrok za prisotnost tako imenovanih koristnih žuželk, ki uničujejo npr. listne uši, navaja Knauer (1991).

3.3 DOŽIVLJAJSKA VREDNOST IN OBLIKOVNI POMEN VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI

Kaplan in sod. (1998) navajajo, da že eno samo drevo lahko prispeva pomembno razliko v prostoru pa naj gre le za pogled na krajino skozi okno ali pa prostor za opoldanski počitek: lahko je očarljivo, ker se na njem odražajo spremembe letnih časov ali le zato, ker nam z njegove veje poje ptica... Dve drevesi drug ob drugem imata sposobnost ustvariti prostor, primeren le za veveričje dirke ali pa posebno mesto za nekoga, ki sedi med njima, drevesa imajo moč ustvariti prostore, ki nam obudijo spomine na otroštvo, pravijo Kaplan in sod. (1998) (Kaplan in sod., 1998).

Kaplan in sod. (1998) navajajo, da raziskave o preferencah ljudi glede okolja, ki jih obdaja, kažejo, da imajo drevesa v njem ključno vlogo. Najbolj priljubljeni prostori dosledno vključujejo drevesa, običajno pa najvišje ocene dosegajo prizori s posebej velikimi drevesi. Nadalje se je pokazalo, da se prisotnost dreves predvsem močno navezuje na zadovoljstvo ljudi v bivalnem okolju. Čeprav so visoko ocenjene vse oblike vegetacije v bivalnem okolju, pa je nagnjenje, ki ga ljudje izražajo do dreves, kot navajajo avtorji, prav občudovanja vredno. Seveda drevesa v bivalnem okolju tudi niso vedno zaželjena, kar pa

⁴ (iz SSKJ (1998): omejek/obmejek - nezoran, travnat del med njivami; meja: kositi na obmeju; po obmejkih raste grmovje / v omeju je pel slavček // travnat del med cesto in njivo, vrtom: živina se pase po omeju ob cestnem jarku),

je praviloma posledica nepravilne umestitve, napačne izbire vrste ali slabega vzdrževanja (Kaplan in sod., 1998).

Poleg vegetacije v bivalnem okolju pa imajo poseben pomen žive meje, posamezna drevesa, gruča, vegetacija ob vodotokih in ostali vegetacijski elementi v pridelovalni krajini. Ti so nepogrešljivi v kulturni krajini, ki je ob pridelovalni učinkovitosti hkrati tudi ekološka in vizualno pestra. V kombinaciji s kmetijskimi površinami z značilno (drobno) parcelno delitvijo (zaradi talnih ali posestnih razmer) v prostor vnašajo pestrost, krajino členijo in delujejo povezovalno med posameznimi krajinskimi prvinami. Vegetacijske strukture lahko tudi zakrivajo videzno neprivlačna območja, kot so ceste, železnice, parkirišča ali parcele, ki glede na rabo izstopajo iz okolice.

Poseben pomen imajo posamezna drevesa in drevoredi, ki so bili sajani iz spominskih razlogov ali kot del vrtnih in parkovnih ureditev in so kot takšni obravnavani v drugih kontekstih, kot jih zajema naloga.

Čeprav vrsta raziskav potrjuje pomembnost vlog, ki jih imajo drevesa in ostale oblike vegetacije v okolju, se o mnogih razlogih za naklonjenost lahko le domneva, saj je le ta mnogokrat predmet subjektivnega dožemanja.

Človek dojema prostor okoli sebe predvsem z vidom. (Kulturna) krajina zavzema pretežni del sveta okoli nas, zato v največji meri določa vidne vtise, ki jih prejemamo iz okolja. Vegetacijske strukture gotovo prispevajo k doživljajski kakovosti krajine, obravnavo krajinske zgradbe in njene videzne privlačnosti pa lahko utemeljimo s pomočjo kriterijev iz likovne teorije, povzetih po Ogrinu (1997):

Sestavljenost

- enostavnost: enolično, utrujajoče (primer: puščava, velika vodna ploskev, raven travnat svet)
- prevelika sestavljenost: privede do kaosa, nezmožnosti urediti dožemanje, pozornost pada (primer: gozd)

Doživljanje krajine je najugodnejše, ko je sestavljenost nekje vmes med enostavno ravno ploskvijo in nepreglednim gozdom. Takšnih položajev je veliko – od enostavne členitve do izrazitejšje sestavljenosti (primer: travna ploskev in gmote drevja, sestavljenost se poveča, če dodamo še pasaste vzorce njiv, ki vnesejo več barv in pravilne oblike, nadaljnje stopnjevanje prispeva prisotnost vode, grajene prvine itd.).

Pestrost zgradbe je v prvi vrsti odvisna od naravnih danosti. Te so izhodišče za razvoj dejavnosti, ki vplivajo na krajinsko zgradbo.

Nasprotje / kontrast (primer: drevo na ravni, travni ploskvi)

- ploskev - prostornina
- svetlo – temno
- naravno – umetno
- mirno – razgibano
- itd.

Medsebojna razmerja prvin v prostoru dosežejo toliko večji optični učinek, kot je izrazitejše oziroma večje nasprotje. Bolj izražena nasprotja tudi povečujejo občutek sestavljenosti krajine.

Prostorski red - razgibanost

- naravni (organske oblike)
- umetni (geometrijski vzorci – smotrnost rabe dobrin)

Prevladujoča pravilnost v antropogeni krajini je nasprotje nepravilnemu, organskemu redu v naravi. Pravilnost v velikem svetu narave človeku pomeni ugodje, razmeroma hitro pa lahko pride do nasičenosti in potrebe po pristni naravi, ki je neizčrpna v dajanju možnosti za doživljanje (Ogrin, 1997). Bolj kot so prvine v prostoru razporejene v geometrijski red (ravne linije, vzporedna ali pravokotna lega), manjša je razgibanost, nasprotno pa razporeditev prvin v organskem redu (npr. vijugavost teras po plastnicah) razgibanost v krajinski zgradbi poveča.

Drevesne in grmovne strukture lahko v prostorskem redu zaradi svojih lastnosti (izrazito cvetenje, barva plodov, jesenska barva listja, oblike krošnje) ali pa pozicije oziroma razporeditve predstavljajo:

- poudarek
- dominanco
- zaporedje
- ritem
- večji učinek perspektive.

Merilo

Če je krajina »območje, ki ga lahko zajamemo z enim pogledom« (Jackson, 1984, cit. po Kučan, 1998), lahko obravnavamo dele prostora v različnih velikostnih razredih. Z večanjem območja, ki ga zajamemo z enim pogledom, se tudi izgubi »raven detajla in prevladovati začnejo splošnejše, več delom prostora skupne značilnosti« (Kučan, 1998). Na ta način neka struktura v prostoru lahko izgubi svojo pomembnost, nasprotno pa je za neko mikrolokacijo lahko zelo edinstvena. Odvisno od merila torej lahko posameznim strukturam pripišemo različno visoke vrednosti ali stopnjo zaščite.

3.4 SIMBOLNI POMEN IN IDENTITETA VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI

Določene strukture imajo lahko tudi simbolno vrednost, ki lahko preraste v nacionalni simbol. Tako se preko kulturne krajine gradi povezanost človeka ali določene skupine s prostorom, v katerem živi in s katerim se lahko identificira.

Identiteta se vzpostavlja s prenašanjem vrednot iz roda v rod, pri tem pa ne gre za uniformnost (identifikacijskih) prvin skozi generacije, temveč za občutek vsake naslednje generacije, da gre za nadaljevanje, kontinuiteto, skupne spomine, vzdrževanje predstave o skupni usodi (Kučan, 1998).

Prav v času hitrih sprememb (spremenjenih tehnoloških načinov rabe prostora, ekonomskem (ne)razvoju), ki se odražajo v fizičnih in pomenskih spremembah v prostoru, je poudarjanje lokalne, regionalne in nacionalne identitete otipljiv dokaz zelene, idealizirane preteklosti. Tudi izgubljene prostorske strukture so vključene v nostalgijo po minulih časih, ko se z vzpostavljanjem novih simbolov in pomenov začne spreminjati predstava ljudi o njih samih (Kučan, 1998).

Pojmovanje identitete prostora kot stanja, fizične danosti in ne kot stalno spreminjajočega se pojava, pa je lahko, kot pravi Kučanova (1998) »kontraproduktivno«. Kajti »ustvarjanje nerealne podobe prostora in zaverovanost vanjo, lahko zameglita pogled in razbiranje resnih problemov v okolju. Pri tem gre za stalno prisoten razkorak med načeli in vedenjskimi vzorci...« Pomembni so »...vzroki in procesi, zaradi katerih in s katerimi se ustvarja družbena predstava o prostoru.« Temeljno izhodišče krajinskega načrtovanja predstavljajo »spoznanja o procesih vzpostavljanja te predstave, o dejavnikih, ki nanjo vplivajo in prvinah, ki jo gradijo.« Tako bi morda lahko našli odgovore na vprašanja kako varovati in ohranjati podobo kulturne krajine v času, ko se bistveno spreminjajo načini rabe prostora, kot tudi odnos do prostora (Kučan, 1998).

3.5 VREDNOTENJE NARAVNE DEDIŠČINE ANTROPOGENEGA IZVORA KOT DEL ETNOLOŠKE KULTURNE DEDIŠČINE

Ko govorimo o drevesu, drevesnih in grmovnih strukturah v krajini, kot o dediščini, pravi Šmid Hribarjeva (2008), ne moremo govoriti le o naravni dediščini, temveč te strukture predstavljajo tudi kulturno dediščino (Šmid Hribar, 2008).

Šmid Hribarjeva (2008) pravi, da je za vrednotenje drevesne dediščine treba osvetliti kulturo dreves in osvetliti odnos človeka do dreves. Prav odnos ima široko in kompleksno vrednost. Pravi, da do vzpostavitve odnosa s drevesom pride z »dotikom« drevesa. S tem

pride tudi do izboljšanja naše kulture dreves, ki je bila pri naših prednikih zelo izrazita in se je kazala predvsem v čaščenju in kultu drevja (Šmid Hribar, 2008).

Šmid Hribarjeva (2008) navaja, da danes drevo dobiva nov pomen. Poleg tega, da izboljšuje klimo, prečrpava vodo, nudi življenjske prostore različnim živalskim in rastlinskim vrstam ter ima gospodarsko vrednost, je pomembno tudi zato, ker raste v bližini človeka. V tehnološki dobi, v kateri smo se bolj kot kdajkoli odtujili od narave, predstavlja za marsikoga, še posebno za meščane, enega redkih stikov z naravo. V tem pogledu je drevo ambasador narave znotraj mest, kar je pomembno, ker ljudi – kot živi del narave – povezuje z letnimi časi in živalmi, predvsem pticami, ki v njem najdejo svoj dom. Zato Šmid Hribarjeva (2008) poudarja, da bi morali biti kriteriji za opredelitev drevesne naravne vrednote poleg materialnih (debelina, višina, habitus ipd.) tudi nematerialni (npr. kulturni, vzgojni, estetski ipd.), saj so slednji tisti vidiki drevesne dediščine, zaradi katerih ljudje drevesa občudujejo in jih cenijo (Šmid Hribar, 2008).

Odnos do drevesne dediščine lahko opredelimo v naslednjih kategorijah (Šmid Hribar, 2008):

- romantično nostalgичni odnos
- negativen odnos
- tržni ali ekonomski odnos
- strokovni odnos

Vse te ugotovitve se lahko prenesejo tudi na drevesne in grmovne strukture v kulturni krajini. Veliko teh struktur lahko doseže izjemne materialne in estetske kriterije, predvsem pa izkazujejo nekdanjo rabo prostora in način življenja, ki danes izginja, ter tako predstavljajo povezavo s preteklostjo in so pomembne tudi v etnološkem smislu. Predvsem v bližini večjih naselij, lahko vegetacijske strukture agrarnih območij bistveno vplivajo na priložnosti prebivalcev, da vzpostavijo »odnos« do dreves kot bitij, ki živijo z njimi na svoj način, ohranjajo stik z naravo in tako dosežejo višjo kvaliteto življenja.

4 VZROKI ZA OGROŽENOST VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI

Sodoben način življenja ter posodabljanje ali opuščanje kmetijstva se odražata tudi v prostoru in nemalokrat pomenita izginjanje vegetacijskih krajinskih prvin, ki imajo velik pomen pri zagotavljanju ekološke pestrosti in videzne privlačnosti krajine.

4.1 POSODABLJANJE KMETIJSTVA

Tradicionalni vzorci kmetijske krajine, ki jih sestavlja značilna, drobna parcelacija s prepletom krajinskih struktur, kot so živice, posamezna drevesa, gozdiči, suhozidi..., so večinoma vrednoteni kot privlačna in pestra kulturna krajina, vendar takšna območja danes niso primerna za ekonomsko donosno kmetovanje.

Poročilo raziskovalne naloge o preobrazbi kulturne krajine (Preobrazba ..., 1999) izpostavlja (tudi glede na evropska dogajanja in trende) več ukrepov za posodabljanje kmetijstva, omejuje pa se na tiste, ki se odražajo v krajinski zgradbi. Nadalje sama povzemam le tiste, ki pomenijo spremembe v vegetacijskih strukturah.

Posodabljanje kmetijstva je največkrat usmerjeno na večanje pridelovalnih enot – kar je pogojeno večinoma z reliefom in lastniško strukturo parcel. Zložba zemljišč pomeni korenit poseg v poljsko delitev, ki je podrejena enemu samemu cilju – rentabilnosti kmetijske proizvodnje.

Preurejanje in večanje kmetijskih zemljišč pomeni odstranjevanje naravnih ovir, ki zmanjšujejo pridelavo. Pri tem gre največkrat ravno za odstranjevanje visoke vegetacije, zlasti posameznega drevja in grmišč, nadalje za osuševanje manjših vodotokov in odstranjevanje obrežne vegetacije (vzpostavitev osuševalnih jarkov). Poročilo raziskovalne naloge navaja, da ti ukrepi prizadenejo celo odraslo drevje, ki je ponekod postalo krajevna znamenitost in ima skoraj simbolno vlogo tudi širše.

Poročilo ugotavlja, da se posodobitveni ukrepi v segmentu, ki ga obravnava diplomska naloga, običajno materializirajo v obliki:

- korenitega zmanjšanja prostorske sestavljenosti zaradi omejitve števila krajinskih sestavin samo na tiste, ki so neposredno dejavne v pridelovanju,
- nadomestitve izvirnih, organsko nastalih krajinskih vzorcev, z novimi, ki so poenostavljeni in geometrijski in enolični in brez prepoznavnosti,
- praviloma dosledne odsotnosti naravnih prvin (visoke zarasti, vodnih in reliefnih pojavov) in

- neprilagojenega merila glede na značaj drobno strukturiranega slovenskega prostora.
- Nova kulturna krajina ni več vir krajinske identitete, zmanjšana je prepoznavnost in doživljajska vrednost, bistveno manjša je tudi njena biotopska vrednost (Preobrazba ..., 1999).

Razlogi za odstranjevanje visoke vegetacije na kmetijskih območjih so navedeni tudi v poročilu – pravilih za vzdržno urejanje posegov v kmetijska zemljišča (Pravila za vzdržno ..., 2005). Žive meje in druga visoka vegetacija se odstranjujejo zaradi:

- lažje uporabe velike kmetijske mehanizacije,
- zmanjšanega vzdrževanja (da se meje preveč ne razrastejo, jih je treba redno obžagovati, kar pa ni rentabilno, zato jih največkrat kar v celoti odstranijo),
- izgube funkcije razmejevanja in ograjevanja,
- pridobivanja novih oziroma velikih, strnjenih obdelovalnih površin,
- nadzora nad pleveli.

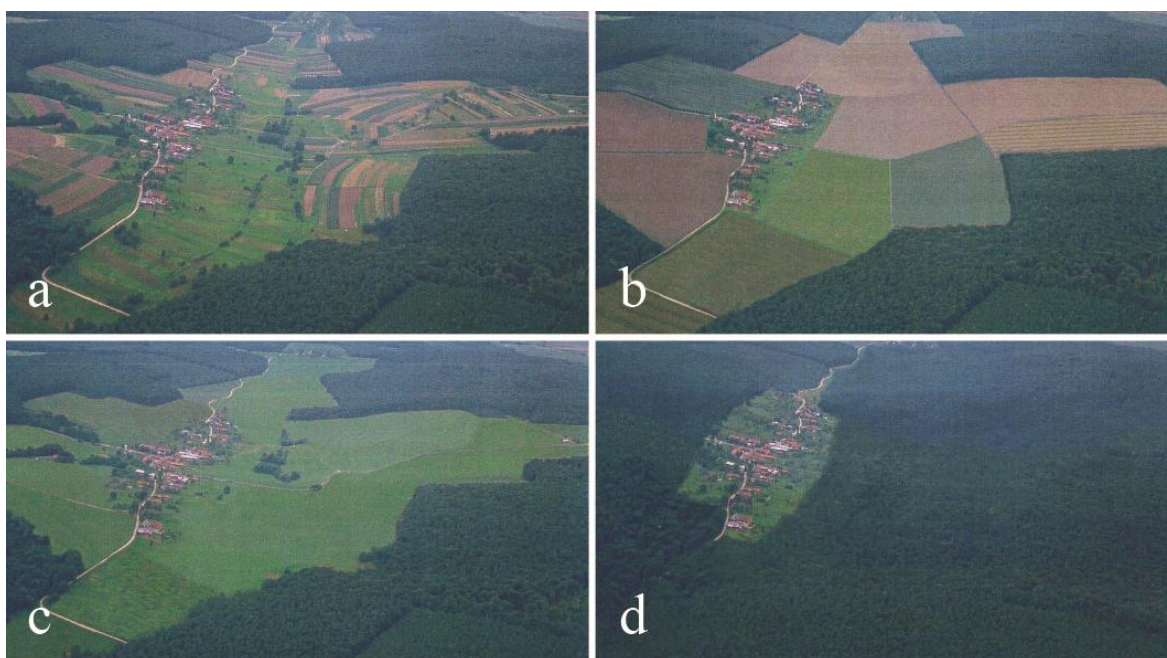
Pojav velikih površin monokultur v kmetovanju pa ne pomeni le izgube ekološke pestrosti in videzne privlačnosti, temveč se kaže tudi v negativnih učinkih na kmetijstvo samo: prevelika odvisnost od ene same rastline, razmnoževanje škodljivcev in prekomerna uporaba kemijskih pripravkov. Zato se tudi v modernizaciji kmetijstva zopet pojavljajo težnje po zmanjšanju intenzivnosti pridelave in ohranjanju ter ponovnem vzpostavljanju temeljnih prvin kulturne krajine (Pravila za vzdržno ..., 2005). Stroka poudarja pomembnost vzdrževanja drevesnih in grmovnih živic, gozdnih zaplat, omejkov... saj so življenjski prostor mnogih živali, ki pomembno prispevajo k zmanjšanju rastlinskih škodljivcev v kmetijstvu.

Slika 4: Stanje po pravkar odstranjeni grmovni živici

4.2 OPUŠČANJE KMETIJSTVA

Opuščanje kmetijstva je pojav, ki je značilen predvsem za območja z neugodnimi pogoji za kmetovanje s sodobno mehanizacijo (strme, višinske lege, neugodna tla...). K temu pripomore tudi neugodna starostna sestava kmečkega prebivalstva oz. upadanje prebivalstva (demografsko ogrožena območja). Tudi razdrobljena posestna struktura je velikokrat vzrok, da ni mogoča izvedba zložb, arondacij ali komasacij zemljišč. Posledica opuščanja kmetijstva je zatravljanje površin in nadalje zaraščanje v gozd. V smislu kulturne krajine, ki je antropogen sistem, je vračanje v naravno zarast neželjen proces, z biološkega stališča pa tak proces pomeni razvoj v pozitivno smer, saj pomeni vzpostavljanje naravnega stanja.

Slika 5: Simulacija preobrazbe krajine zaradi posodabljanja ali opuščanja kmetijstva, ki pomeni tudi izgubo drobnih vegetacijskih prvin: A – sedanje stanje, B – oblikovanje velikih pridelovalnih enot, C – zatravljanje površin, D - zaraščanje (Preobrazba ..., 1999)

4.3 VPLIV ŠIRJENJA MEST NA IZGINJANJE VEGETACIJSKIH KRAJINSKIH PRVIN

Selitev prebivalstva v mesta v 20. stoletju je povzročila tudi rast mest in širitev urbaniziranih območij. V veliki večini primerov so se mestna območja širila na obdelovalna kmetijska zemljišča, kar je pomenilo tudi izgubo elementov kulturne krajine. Ogrin (2010) pravi, da je na račun večanja gnotne zmogljivosti prebivalcev v mestih tudi podeželje utrpelo mnogo škode, saj so se kmetije potomcev staršev s podeželja preobražale v počitniška bivališča, kmetovanje pa se je opuščalo. Drug problem podeželja pa je bilo veliko število novogradenj, ki so se nenačrtno širile predvsem na obdelovalne površine.

Prvotna kulturna krajina in tradicionalna zgradba, kot pravi Ogrin (2010), se je izgubila, do nastanka nove pa ni prišlo (Ogrin, 2010). Pojem »nenačrtno širjenje pozidave« v tem primeru razumem na način, da je v tem primeru šlo večinoma za novogradnje, ki so jih lastniki (dediči) gradili na svojih (obdelovalnih) zemljiščih in so zanje sicer pridobili zahtevana soglasja in dovoljenja. Pri tem gre za problem pristopa upravljalcev s prostorom, ki bi morali težiti k temu, da se prostor razvija celostno, v tem primeru z močnimi spodbudami za obnovo starejših zgradb, nadomestnimi gradnjami v dobrednem pomenu (ne gradnja ob starem objektu, ki po izgradnji novega propada dalje) in zgoščevanjem grajenega tkiva naselja. Podeželje pa je mnogokrat utrpelo mnogo škode tudi z **načrtanim** širjenjem pozidave na obdelovalne površine, kjer je bil največkrat interes kapitala močnejši kot interes varovanja krajinskih in poselitvenih vzorcev in v prvi vrsti varovanja plodne zemlje, ki je bila trajno izgubljena.

Širjenje mest se še vedno nadaljuje in še vedno so najbolj na udaru kmetijske površine, s tem tudi vegetacijske strukture, katere se zaradi visoke vrednosti zazidljivih zemljišč odstranjuje in pri tem pozablja na vrednost in pomen zelenja v mestih. Plani namenske rabe pač niso narejeni tako detajlno, da bi predvsem odraslo drevje in drevesne sestoje zaščitili pred uničenjem ter v njih prepoznali priložnost za vzpostavitev npr. zelenih rekreacijskih območij, parkov... itd., ob predpostavki, da v novi pozidavi morebitnega novo zasajenega drevesa še cele generacije ne bodo mogle občudovati in živeti z njim v njegovi zreli dobi in končni velikosti.

5 PREGLED ZAKONODAJE S PODROČJA VARSTVA, UPRAVLJANJA IN NAČRTOVANJA KRAJINE

5.1 MEDNARODNI IN EVROPSKI PREDPISI

5.1.1 Evropska konvencija o krajini

Evropska konvencija o krajini (2003) je bila sprejeta oktobra, leta 2000 v Firencah. Nanaša se na vse krajine, tako izjemne, kot tudi običajne ali degradirane krajine. Republika Slovenija (v nadaljevanju RS) je pogodbenica od leta 2003, ko jo je Državni zbor (v nadaljevanju DZ) ratificiral z zakonom.

Države pogodbenice obvezuje, da bodo spodbujale varstvo, načrtovanje in upravljanje krajine, ter vzpostavile evropsko sodelovanje pri reševanju vprašanj, povezanih z njo (3. člen).

V Evropski konvenciji izraz varstvo krajine pomeni izvajanje ukrepov za ohranjanje in vzdrževanje pomembnih ali značilnih lastnosti krajine, ki so utemeljene z dediščinskimi vrednotami krajine, ki izhajajo iz njene naravne oblikovitosti in človekove dejavnosti. Izraz upravljanje krajine pomeni delovanje z vidika trajnostnega razvoja, ki zagotavlja redno vzdrževanje krajine, usklajevanje in usmerjanje sprememb, ki so posledica družbenih, gospodarskih in okoljskih procesov. Izraz načrtovanje krajin v konvenciji pomeni odločno, v prihodnost usmerjeno delovanje, ki krajine izboljšuje, obnavlja ali ustvarja (1. člen).

Konvencija ugotavlja, da so krajine izraz raznovrstnosti, skupne naravne in kulturne dediščine ljudi ter temelj njihove istovetnosti, zato jih je potrebno zakonsko priznati kot bistveno sestavino človekovega okolja (5. člen). Podpisnice morajo oblikovati in izvajati krajinsko politiko, ki bo vključevala cilje varstva, upravljanja in načrtovanja krajine s sprejemanjem posebnih ukrepov (6. člen) na področju ozaveščanja o vrednotah krajine, njeni vlogi in spreminjanju, vzgoje in izobraževanja strokovnjakov, prepoznavanja in vrednotenja krajin ter določevanja ciljev kakovosti za prepoznane in ovrednotene krajine.

5.1.2 Konvencija o biološki raznovrstnosti

Konvencija o biološki raznovrstnosti (1996) je bila sprejeta junija, 1992 v Riu de Janeiru. RS je pogodbenica od leta 1996, ko jo je DZ ratificiral z zakonom.

Konvencija konkretno kulturne krajine ne obravnava, vendar pa v Aneksu I. opredeli ekosisteme in habitate, kjer, poleg takšnih, ki so pomembni zaradi raznovrstnosti

organizmov, endemičnih ali ogroženih vrst, poudari tudi pomembnost habitatov, potrebnih za migracijske vrste, kamor lahko štejemo vegetacijske strukture v kulturni krajini.

5.1.3 Konvencija o varstvu Alp (Alpska konvencija)

Alpska konvencija (1995) je bila sprejeta novembra, 1991 v Salzburgu. Alpe, kot eden največjih enotnih naravnih prostorov v Evropi, so tudi življenjski in gospodarski prostor mnogih prebivalcev. Naraščajoče zahteve sodobnega človeka povzročajo tudi spreminjanje in degradacijo tradicionalne gorske kulturne krajine. RS je pogodbenica od leta 1995, ko je DZ konvencijo ratificiral z zakonom.

Države podpisnice in Evropska skupnost so se, skladno z Alpsko konvencijo, sporazumele, da sprejmejo Protokol o varstvu narave in urejanju krajine, z namenom zagotoviti varovanje, urejanje in obnavljanje alpske krajine. Namen protokola je trajno zagotoviti nemoteno delovanje ekosistemov, ohranjanje krajinskih prvin in prostoživečih živalskih in rastlinskih vrst v njihovem naravnem življenjskem prostoru. Kljub naraščajočim zahtevam človeka, morajo naravne dobrine ohraniti trajnostno produkcijsko in regenerativno sposobnost, naravna in kulturna krajina pa raznovrstnost, posebnost in lepoto.

Za doseganje ciljev varstva in urejanja krajine, protokol določa posebne ukrepe:

- inventarizacijo stanja varstva narave in urejanja krajine,
- krajinsko planiranje s prikazom in vrednotenjem obstoječega stanja narave in krajine ter posebnih ukrepov za varovanje, urejanje in razvoj določenih delov narave in krajine,
- krajinsko in prostorsko načrtovanje, ki vsebuje ukrepe za ohranitev in izboljšanje naravnega in sonaravnega življenjskega okolja prosto živečih živali in rastlin ter drugih strukturnih prvin naravne in kulturne krajine,
- presojo neposrednih in posrednih učinkov zasebnih in javnih posegov na naravno ravnotežje in krajinsko podobo,
- spodbujanje takšne rabe prostora, ki čim manj prizadene oz. ohranja naravo in krajino, naravne in sonaravne strukturne prvine krajine, biotope, ekosisteme in tradicionalno kulturno krajino, kmetijstvo, gozdarstvo ali drugi uporabniki prostora pa za izvajanje ukrepov varstva narave in krajine prejemajo gospodarske spodbude in nadomestila, v skladu s tržnimi pravili, kar zagotavlja ohranjanje tradicionalnih kulturnih krajin.

5.2 PROGRAMSKI DOKUMENTI IN ZAKONI

5.2.1 Ocena stanja in teženj v prostoru republike Slovenije

Dokument (Zavodnik Lamovšek, 2002) je sprejela vlada RS decembra, 2001 kot podlago in utemeljitev za sprejem Politike urejanja prostora RS in iz nje izhajajočih dokumentov, ki sestavljajo sistem urejanja prostora. Na podlagi Ocene stanja in teženj je so bili oblikovani temeljni cilji in usmeritve prostorskega razvoja.

Ocena stanja in teženj ugotavlja, da največje spremembe kulturne krajine povzročajo procesi, povezani s spremenjenim načinom življenja. Suburbanizacija in večanje prostorske razpršenosti poselitve povzročata nastajanje stanovanjskih naselij ob večjih mestnih središčih ter preobrazbo vasi, ki postajajo neodvisne od okoliških kmetijskih zemljišč, prebivalstvo pa živi na način, ki je enak mestnemu.

Spremembe kulturne krajine so najbolj opazne na demografsko ogroženih in hribovitih območjih, kjer se kmetijstvo opušča, obdelovalne površine pa se zaraščajo. Prihaja do razkroja klasičnih ekonomskih gibal kmetijstva in s tem propada kulturne krajine. K temu so podvržena tudi podeželska (obmorska in hribovska) turistična območja, kjer se ruši obstoječi kmetijski proizvodni sistem in poselitvena struktura.

V predelih, kjer so pogoji za kmetijstvo ugodni, se kmetije večajo, postajajo gospodarsko donosne – največkrat z večanjem pridelovalnih enot, kar pa spet povzroča velike spremembe v strukturi krajine.

Dokument ugotavlja, da je kmetijstvo najpomembnejši dejavnik pri oblikovanju krajine. Posredni učinki kmetijstva (razvojni, prostorski, naravovarstveni) postajajo velikokrat pomembnejši od njegove prehranske vloge. Prostorski procesi prestrukturiranja kmetijstva in s tem spremembe kulturne krajine so:

- zaraščanje kmetijskih zemljišč,
- zmanjševanje kmetijskih zemljišč,
- posodabljanje kmetijstva,
- neučinkovito varstvo kmetijskih zemljišč.

Slovenske krajine so preurejanje kmetijskih zemljišč, ki odločilno vpliva na krajinsko podobo, doživele le v manjšem obsegu. Stanje krajin se zato odlikuje po pestrosti in visoki stopnji ohranjenosti naravnih in kulturnih sestavin. Med razvrednotenji, ki so opazna v krajini, Ocena stanja in teženj v prostoru v RS omenja pretirano regulirane vodotoke in neustrezne uravnave zemljišč, kar posledično pomeni tudi poseg v vegetacijske strukture v krajini.

5.2.2 Politika urejanja prostora republike Slovenije

S sklepom vlade je bila decembra, 2001 sprejeta Politika urejanja prostora RS (Politika urejanja ..., 2002), ki določa smeri urejanja prostora.

Politika urejanja prostora izpostavlja prisotnost negativnih pojavov v urejanju prostora, ki se kažejo v veliki ogroženosti kulturne krajine predvsem v vplivnih območjih večjih mest. Ugotavlja, da je preobrazba prostora stihijska, kar se predvsem kaže v razpršeni gradnji zunaj strnjenih naselij ter razvrednotenju kulturne krajine in naselbinske dediščine, kulturna krajina pa je ogrožena tudi zaradi prestrukturiranja kmetijstva, predvsem po vstopu v Evropsko unijo.

V skladu s temeljnimi načeli vzdržnega razvoja na celotnem ozemlju države in prednostnim uveljavljanjem javnega interesa pri upravljanju s prostorom, so v Politiki urejanja prostora oblikovani cilji, ki se na varstvo krajine nanašajo predvsem v točkah:

- evropskih povezovalnih procesih uveljaviti primerjalne prednosti in zavarovati nacionalno identiteto ob upoštevanju regionalnih značilnosti in prostorske raznolikosti Slovenije,
- spodbujati nujno posodabljanje kmetijstva in gozdarstva, da se bosta lahko preobrazili v tehnološko in gospodarsko učinkoviti in konkurenčni panogi, in ob tem ohranjati prostorsko in biotsko raznovrstnost,
- pri prestrukturiranju podeželja ohranjati pomembne značilnosti kmetijskih krajin ter avtohtone podeželske poselitvene značilnosti, ki s svojimi značilnimi vzorci predstavljajo kulturno dediščino lokalnega, nacionalnega in evropskega pomena.

V usmeritvah za doseganje ciljev je zapisano, da je potrebno krajino obravnavati celovito, skupaj s poselitvijo in infrastrukturo ter ohranjati biotsko raznovrstnost, naravne vrednote in kulturno dediščino.

Za dejavno varstvo kulturne krajine je pomembna usmeritev za področje razvoja podeželja, kjer je zaradi kakovostnih krajinskih in bivalnih značilnosti, potrebno razvoj usmerjati tako, da se ohranja krajinska in naselbinska dediščina.

Krajinski prostor je še posebno potrebno varovati na območjih zgoščevanja poselitve in tako zagotavljati površine za oddih in rekreacijo kot sestavni del kakovostnega bivalnega okolja.

Z vidika kulturne krajine je pomembna usmeritev o ohranjanju kmetijskega prostora, saj je kmetijstvo dejavnost, ki ni pomembna le v pogledu naravnega vira za pridelavo hrane, temveč tudi vzdrževanja večfunkcionalnega podeželja in s tem tudi ohranjanja kulturne krajine, njegovo posodabljanje pa mora biti v skladu s prostorskimi potenciali.

5.2.3 Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije

Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije (2004) je bil sprejet junija 2004, kot temeljni državni dokument o usmerjanju razvoja v prostoru, postavlja pa tudi usmeritve za razvoj v evropskem prostoru. Temelji na Politiki urejanja prostora Republike Slovenije in Oceni stanja in teženj v prostoru Republike Slovenije.

Strategija opredeljuje zasnovo prostorskega razvoja z oblikovanjem prioritet in usmeritev za njegovo doseganje. Med druge prioritete se uvršča tudi krepitev prepoznavnosti kakovostnih naravnih in kulturnih značilnosti krajine, za kar so podane usmeritve za ohranjanje prepoznavnosti Slovenije z vidika kulturnega in simbolnega pomena krajine in za ohranjanje naravnih kakovosti krajine.

Vegetacijske strukture kulturne krajine so v strategijo razvoja vključene z vidika vključevanja v načrtovanje zelenih površin naselij oz. zelenih sistemov naselij, v katerega »naj se z možnostjo sočasne namembnosti vključuje tudi kmetijske in gozdne površine«. Z načrtnim ohranjanjem zelenih površin ter urejanjem rekreacijskih območij naj se ohranja razmerje med urbanim in naravnim prostorom. Pred spremembo namembnosti naj se zavaruje tiste zelene in odprte površine, ki so ključne za zeleni sistem mesta zlasti v ekološkem in socialnem smislu. Pri novogradnjah ali prenovah se obstoječa posamezna drevesa ali skupine dreves upošteva v skladu z njihovim ekološkim ali oblikovnim pomenom v urbani strukturi ali zelenem sistemu naselja (čl. 1.2.4.1).

Med usmeritvami za ohranjanje naravnih kakovosti je poudarjeno ohranjanje in vzpostavljanje krajinskih struktur, ki so pomembne za ohranjanje biotske raznovrstnosti, predvsem z nepretrganostjo in povezanostjo le teh. Na ta način se lahko zagotavlja tudi prehodnost preko antropogenih ovir za prostoživeče živali (čl. 3.2.2).

Pri posodabljanju kmetijstva na območjih v velikim pridelovalnim potencialom, kjer ne veljajo omejitve za varstvo podzemnih voda, je potrebno upoštevati krajinsko strukturo, mrežo poti, naravne koridorje in logiko krajinskega vzorca. Za izboljšanje kvalitete površinskih voda se kot prostorski ukrep ob upoštevanju oblikovne podobe krajine, zasaja avtohtono vegetacijo. Območja, kjer so agrarne operacije povzročile krajinsko in ekosistemsko osiromašenje, se postopno sanira predvsem z uvajanjem večjega deleža naravnih prvin, predvsem vegetacijskih ali vodnih prvin in/ali z izločanjem določenega deleža kmetijskih zemljišč iz rabe (čl. 3.3.1.1).

Usmeritev za gospodarjenje z gozdovi določa, da se ravninskih gozdov, skupin dreves ali posamičnih dreves v kmetijski krajini praviloma ne krči. Na kmetijskih območjih z majhnim deležem visoke vegetacije in na območjih varstva vodnih virov se dopušča pogozdovanje z avtohtonimi vrstami (čl.3.3.2).

5.2.4 Uredba o prostorskem redu Slovenije

Prostorski red Slovenije je bil z uredbo (Uredba o prostorskem ..., 2004) sprejet oktobra, 2004 in določa pravila za urejanje prostora za:

- prostorsko načrtovanje poselitve, gospodarske infrastrukture in krajine,
- določanje osnovne in podrobne namenske rabe prostora, meril in pogojev za urejanje prostora v strateških in izvedbenih prostorskih aktih na regionalni in lokalni ravni ter lokacijskih pogojev za umeščanje prostorskih ureditev ter načrtovanje in graditev objektov,
- pripravo strokovnih podlag za izdelavo prostorskih rešitev, utemeljitev in presojo njihove sprejemljivosti ter sprejemanje odločitev o izvedbi prostorskih ureditev,
- pripravo poenotениh in stokovno utemeljenih prostorskih aktov (2. člen).

Prostorski red Slovenije loči pravila za urejanje prostora na:

- splošna pravila prostorskega načrtovanja,
- pravila za načrtovanje prostorskih sistemov in
- pravila za načrtovanje in graditev objektov (3. člen).

V pravilih za načrtovanje prostorskih sistemov so podrobneje opredeljena pravila za načrtovanje v krajini, načrtovanje v območjih z omejitvami za razvoj v prostoru ter načrtovanje območij namenske rabe v sistemu krajine.

V 8. členu je določeno, da je pri prostorskem načrtovanju treba usklajevati razvojne potrebe z varstvenimi zahtevami v prostoru tako, da se dosega racionalna raba prostora glede na kakovost prostorskih potencialov za posamezne dejavnosti ter da se upošteva obstoječe kakovosti naravnih in ustvarjenih sestavin in prepoznavnost krajine.

Pomembnost krajine in s tem vegetacijskih struktur, ki se v njej pojavljajo, je poudarjena tudi v pravilih za načrtovanje poselitve. Vegetacijske strukture v krajini lahko služijo kot element za zagotavljanje pogojev za zdravo življenje in rekreacijo posebno takrat, ko se, kot je določeno v pravilih, skupaj z naravnimi sestavinami prostora povežejo z zelenimi sistemi poselitvenih območij (23. člen) oziroma se sistem krajine znotraj širšega mestnega območja povezuje z zelenimi sistemi naselij (22. člen).

Pri načrtovanju poselitve je treba tudi skrbeti za ohranjanje biotske raznovrstnosti in naravnih vrednot tako, da se:

- omogoča povezanost habitatov v poselitvenih območjih z naravo zunaj teh območij,
- načrtuje prostorske ureditve tako, da niso past ali ovira za živali prostoživečih vrst, ki so prilagojena na življenje v poselitvenih območjih,

- omogoča živalim prostoživečih vrst, ki so prilagojene na življenje v poselitvenih območjih, preživetje z ohranjanjem zelenih površin, dreves, skupin dreves, voda ali objektov, ki so njihov življenjski prostor (23. člen).

Za širitve naselij, v primeru, da notranje zgoščevanje ni možno, je, glede na vegetacijske strukture, potrebno upoštevati:

- območja naravnih vrednot, biotske raznovrstnosti in zavarovana območja ter območja kulturne dediščine,
- stanje zelenih in drugih odprtih bivalnih površin,
- prilagajanje naselja naravnim in krajinskim značilnostim prostora,
- ohranjanje kvalitetnih pogledov na obstoječe naselje in na posamezne vedute in dominante znotraj naselja,
- vzpostavljanje zelenega sistema (29. člen).

Načrtovanje območij, namenjenih rekreaciji (in turizmu) ter zelenih površin, lahko koristno vključuje vegetacijske strukture v kulturni krajini predvsem zaradi določil, po katerih naj se prostor za dejavnosti razmešča tako, da se:

- ohranja in poudarja krajinske in naravne (reliefne značilnosti, vode, delež in razmestitev naravnih sestavin) ter kulturne značilnosti prostora,
- upošteva načelo enakovredne preskrbljenosti in dostopnosti za vse prebivalce (omogočena desetminutna in varna peš dostopnost),
- upoštevajo potrebe po raznoliki uporabi zelenih površin v poselitvenih območjih (preživljanje prostega časa, zagotavljanje specifičnih funkcij, povezanih z uporabo zelenih površin, izobraževanje in podobno),
- upošteva potreba po ustrezni členitvi grajene strukture in prepoznavni podobi naselja,
- dosegajo ugodne klimatske in zdrave bivalne razmere v naselju.

Uredba določa, da je načrtovanje območij zelenih površin načrtovanje novih ter varovanje, vzdrževanje in prenova obstoječih zelenih površin, ki so prepoznavni kot bistveni za potrebe ljudi, živali in rastlin v naselju ter za ohranjanje oziroma izboljšanje prepoznavnosti in strukture naselja. V primeru širitve naselja se zelene površine načrtujejo tudi kot ohranitev vrednejših delov krajine ali zaradi ohranitve sestavin biološke raznovrstnosti (31. in 32. člen).

Pravila za načrtovanje površin za rekreacijo in šport določajo, da je te površine »v naseljih potrebno umeščati tako, da se navezujejo na naravno zaledje naselja« (95. člen). Naselja, ki ležijo oz. so obkrožena s kmetijskimi površinami, bi za izpolnitev tega določila lahko izrabljala ravno vegetacijske strukture (živice, drevorede, posamezna drevesa ob poljskih poteh) kot »zeleno koridorje« do »naravnega zaledja«.

Uredba se v delu, ki določuje pravila za ohranjanje oziroma ustvarjanje kakovosti krajine, na vegetacijske strukture navezujejo prevsem s točkami, ki določajo, da je potrebno v največji možni meri ohranjati:

- izjemne, tipične, kompleksne ter ekološko in kulturno pomembne pojavne oblike vegetacije, zlasti botanične in dendrološke posebnosti,
- pestre naravne oblike (gozdni robovi, gozdne zaplate, živice, posamezna drevesa, vidno izpostavljene oblike vegetacije in podobno),
- ohranjati elemente oblikovane narave (posamezna drevesa, drevoredi, nasadi, parkovne ureditve, vrtovi in podobno),
- (ali vzpostaviti nove) vegetacijske pasove, zlasti za zaščito pred neugodnimi vremenskimi vplivi, onesnaženjem, za razmejitev prostora, usmerjanje pogledov (56. člen).

Posamezne vegetacijske strukture se lahko prepozna kot »pomembne za ohranjanje območij naravnih kakovosti krajine« (lokalnega pomena). To so območja, ki so:

- pomembna za ohranjanje narave na lokalni ravni,
- ohranjena z vidika naravnosti in pojavnosti v prostoru,
- pomembna za človekovo bivalno okolje z vidika rabe prostora za rekreacijo, oddih, prosti čas.

Za takšne sestavine okolja je pomembno, da ohranjajo kvalitete manjših ekosistemov in njihovo povezanost ter omogočajo neovirane prehode prostoživečih živali preko trajnih antropogenih ovir v prostoru (64. in 65. člen).

Kakovost prostora se mora dosegati tudi z izvajanjem ukrepov za urejanje kmetijskih zemljišč. Z vidika ohranjanja vegetacijskih struktur so pomembni naslednji ukrepi:

- ohranjanje življenjskih prostorov ogroženih in zavarovanih rastlinskih in živalskih vrst,
- ohranjanje habitatnih tipov, ki se prednostno ohranjajo,
- ohranjanje prehodnosti prostora za ljudi in prostoživeče živali,
- ohranjanje kvalitete bivanja (72. člen).

Pomen vegetacijskih struktur se izraža tudi v petem odstavku 73. člena, kjer je določeno, da je potrebno območja kmetijskih zemljišč, osiromašenih zaradi agrarnih operacij, postopno sanirati z uvajanjem večjega deleža vegetacijskih ali vodnih oblik oziroma z izločanjem določenega deleža kmetijskih zemljišč iz kmetijske rabe.

5.2.5 Zakon o urejanju prostora

Zakon o urejanju prostora (2002) je bil sprejet novembra. Zakon ureja prostorsko načrtovanje in uveljavljanje prostorskih ukrepov za izvajanje načrtovanih prostorskih ureditev, zagotavljanje opremljanja zemljišč za gradnjo ter vodenje sistema zbirk prostorskih podatkov.

Zakon pri predpisih za urejanje prostora sledi načelu vzdržnega razvoja, zato varstvo okolja, ohranjanje narave in kulturne dediščine, trajno rabo naravnih dobrin in varovanje kakovosti naravnega in bivalnega okolja uvršča med temeljne cilje urejanja prostora.

Varstvo in ohranjanje vegetacijskih struktur v kulturni krajini je možno zagotoviti z vključevanjem v občinske prostorske načrte oziroma v zasnove posameznih sistemov lokalnega pomena v prostoru, kot je zasnova krajine s prikazom kmetijskih in gozdnih zemljišč ali zasnova razvoja in urejanja krajinskih območij (57. člen).

Krajinska zasnova se pripravi za obstoječa oziroma predvidena širša zavarovana območja, lahko pa tudi za območja, v katerih so predvidene prostorske ureditve, ki bi lahko znatneje vplivale na krajino, kulturno dediščino, ohranjanje narave ali na trajnostno rabo naravnih dobrin ter za območja navzkrižnih interesov v zvezi z rabo prostora in za degradirana območja zunaj poselitvenih območij (60. člen).

Prav tako prostorski red občine določi merila in pogoje (tudi podrobneje) za varstvo okolja, ohranjanje narave, varstvo kulturne dediščine in trajnostno rabo naravnih dobrin v zvezi z načrtovanjem prostorskih ureditev in gradnjo objektov (65. in 66. člen).

5.2.6 Zakon o ohranjanju narave

Zakon o ohranjanju narave (2004) je Državni zbor sprejel junija, 2004. Zakon določa ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot z namenom prispevati k ohranjanju narave (1. člen).

Zakon opredeljuje, da je naravna vrednota poleg redkega, dragocenega ali znamenitega naravnega pojava tudi drug vredni pojav, sestavina oziroma del žive ali nežive narave, naravno območje ali del naravnega območja, ekosistem, krajina ali oblikovana narava (4. člen). Kot takšne bi torej lahko prepoznali tudi posamezne vegetacijske strukture v kulturni krajini.

Pri urejanju prostora in rabi dobrin je potrebno ohranjanje habitatnih tipov v ugodnem stanju. Habitatne tipe, ki se prednostno ohranjajo, določi vlada, ki tudi predpiše usmeritve za ohranjanje (tudi v okviru varstva ekološko pomembnih območij) (31. člen). V tem smislu vegetacijske strukture v kulturni krajini lahko vrednotimo tudi po merilih za ekološko pomembna območja, katera so opredeljena v 32. členu (npr. ohranjanje biotske raznovrstnosti in naravnega ravnovesja, uravnoveženost razporeditve habitatov, pomembnost za selitvene poti živali...).

Zaradi ohranitve ugodnega stanja in preprečitve slabšanja ugodnega stanja ptic in drugih živalskih ter rastlinskih vrst, njihovih habitatov in habitatnih tipov je treba na posebnih varstvenih območjih in potencialnih posebnih ohranitvenih območjih izvesti presojo sprejemljivosti planov, programov, načrtov, prostorskih ali drugih aktov in presojo sprejemljivosti posegov v naravo (33a člen).

Za področje krajine zakon predpisuje, da je treba ohranjati, razvijati in ponovno vzpostavljati krajinsko pestrost (to je prostorsko strukturiranost krajinskih elementov) in značilnosti krajine, ki so pomembne za ohranjanje biotske pestrosti. Prav tako je potrebno ti dve določbi upoštevati pri vseh posegih v prostor (35. člen).

Na območjih strnjene poselitve je potrebno omogočati (skladno z možnostmi) povezanost habitatov z naravo zunaj teh območij ter ohranjati zelene površine, drevesa, skupine dreves (36. člen).

Zakon v tretjem razdelku določa kriterije za varstvo naravnih vrednot. Te se določajo po merilih, ki so: izjemnost, tipičnost, kompleksna povezanost, ohranjenost, redkost ter ekosistemska, znanstveno raziskovalna ali pričevalna pomembnosti. Za vrednote, ki se nanašajo na kulturno krajino in spomenike oblikovane narave, se varstvene režime oblikuje skupaj z Zakonom o varstvu kulturne dediščine (37. člen).

5.2.7 Zakon o varstvu kulturne dediščine

Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008) je bil sprejet februarja, 2008 in določa načine varstva kulturne dediščine.

Kulturna krajina je po merilih zakona lahko predmet zavarovanja, kot nepremična dediščina, ki je odprt prostor z naravnimi in ustvarjenimi sestavinami, katerega strukturo, razvoj in uporabo pretežno določajo človekovi posegi in dejavnost.

Na območjih kulturne krajine se ohranjajo vzorci poselitve v pokrajini, razmerja med odprtim prostorom in naselji, tradicionalna raba zemljišč in vzorci parcelacije, značilna

vegetacija, prostorske dominante in panoramski pogledi, oblike terena, spominska obeležja, grobišča in pokopališča ter ostanki struktur, pri vrtnoarhitekturni dediščini se ohranjajo zasnova, oblikovani elementi in pritikline (132. člen).

Območje, ki poleg izjemnih kulturnih vrednot, vsebuje tudi lastnosti naravnih vrednot, se lahko zavaruje kot spomenik po ZVKD in kot širše zavarovano območje (15. člen). Območja kulturnih vrednot, ki se prekrivajo z območji, varovanimi s predpisi s področja ohranjanja narave, se varujejo v soglasju vseh predpisov (60. člen).

5.2.8 Zakon o prostorskem načrtovanju

Zakon o prostorskem načrtovanju (2007) je bil sprejet marca, 2007. Zakon ureja prostorsko načrtovanje kot del urejanja prostora s cilji omogočati skladen prostorski razvoj z obravnavo in usklajevanjem različnih potreb in interesov razvoja z javnimi koristmi na področjih varstva okolja, ohranjanja narave in kulturne dediščine, varstva naravnih virov, obrambe in varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, po načelih trajnostnega razvoja tako, da se dosega racionalna raba prostora z upoštevanjem obstoječih kakovosti naravnih in grajenih sestavin prostora.

Varovanje vegetacijskih struktur lahko uvrstimo med temeljne cilje zakona, ki določajo, da je posege v prostor in prostorske ureditve treba načrtovati tako, da se, med drugim, omogoča kakovostne bivalne razmere, ohranja prepoznavne značilnosti prostora in kulturno dediščino ter ohranja naravo (3. člen), konkretnije pa jih zakon ne obravnava.

Zakon predpisuje in opredeljuje pripravo prostorskih aktov (državnih, občinskih in medobčinskih), ki morajo temeljiti na strokovnih dognanjih o lastnostih in zmogljivostih prostora ter biti pripravljeni skladno s strokovnimi metodami prostorskega načrtovanja ter kakovostnega urbanističnega, arhitekturnega in krajinskega načrtovanja (10. člen). Določa tudi, da morajo biti v občinskih podrobnih prostorskih načrtih zajete tudi krajinske zasnove (56. člen).

5.2.9 Zakon o varstvu okolja

Uradno, prečiščeno besedilo Zakona o varstvu okolja (2006), je bilo potrjeno aprila, 2006. Zakon ureja varstvo okolja pred obremenjevanjem kot temeljni pogoj za trajnostni razvoj in v tem okviru določa temeljna načela varstva okolja, ukrepe varstva okolja, spremljanje stanja okolja in informacije o okolju, ekonomske in finančne instrumente varstva okolja, javne službe varstva okolja in druga z varstvom okolja povezana vprašanja.

Varstvo vegetacijskih struktur kulturne krajine bi lahko utemeljili že z uresničevanjem enega temeljnih načel zakona, načela ekološke funkcije lastnine, ki pravi, da je pri uživanju lastninske pravice ali pravice splošne ali posebne rabe naravnih dobrin treba zagotoviti ohranjanje in izboljševanje kakovosti okolja, ohranjanje naravnih vrednot in biotske raznovrstnosti. Za ekološko pomembna območja ali naravne vrednote se lahko določi poseben režim uživanja lastnine, naravno javno dobro pa se sme uživati na način, ki ne ogroža okolja (16. člen).

Pomembna so določila o presojah vplivov na okolje in okoljevarstvenih soglasjih, kjer se ocenjuje tudi vpliv nameravanega posega na krajino in njene sestavine. Celovito presojo vplivov na okolje je potrebno izvajati v postopku priprave plana, programa, načrta ali drugega splošnega akta in njegovih sprememb, katerega izvedba lahko pomembno vpliva na okolje. S presojo se ugotovijo in ocenijo vplivi na okolje ter vključenost zahtev varstva okolja, ohranjanja narave, varstva človekovega zdravja in kulturne dediščine (40. člen). V postopku presoje vplivov na okolje se ugotovi, opiše in oceni dolgoročne, kratkoročne, posredne ali neposredne vplive nameravanega posega na človeka, tla, vodo, zrak, biotsko raznovrstnost in naravne vrednote, podnebje in krajino, pa tudi na človekovo nepremično premoženje in kulturno dediščino, ter njihova medsebojna razmerja (51. člen).

5.2.10 Zakon o kmetijskih zemljiščih

Zakon o kmetijskih zemljiščih (2001) je bil sprejet junija, 2011. Ureja varstvo kmetijskih zemljišč in njihovo upravljanje, tako da določa njihovo razvrstitev, rabo in obdelovanje, njihov promet in zakup, agrarne operacije in skupne pašnike.

Cilj zakona je, poleg ohranjanja in izboljševanja pridelovalnega potenciala kmetijskih zemljišč in trajnostnega ravnanja z rodovitno zemljo, tudi ohranjanje krajine (1.a člen). Za doseganje teh ciljev pa zakon opredeljuje ukrepe kmetijske zemljiške politike, ki so odpravljanje zaraščanja in izvedba agrarnih operacij.

Zakon določa pogoje in postopke za izvedbo agromelioracij: medsebojne menjave kmetijskih zemljišč, arondacij (zaokrožitev zemljišč), komasacij (zložba in ponovna razdelitev zemljišč) in melioracij (osuševanje, namakanje in agromelioracije).

Agromelioracije obsegajo ukrepe, ki izboljšujejo fizikalne, kemijske in biološke lastnosti tal ter izboljšujejo dostop na kmetijsko zemljišče. Obsegajo ukrepe izravnave zemljišč, krčitev grmovja in dreves, nasipavanje rodovitne zemlje, odstranitve kamnitih osamelcev, ureditve poljskih poti, izdelave teras, ureditve gorskih in kraških pašnikov, ureditve manjših odvodnjavanj, apnenja in založnega gnojenja. Krčitev grmovja in dreves zakon uvršča med nezahtevne agromelioracije (80. člen).

Za posamezne, nezahtevne melioracije ni potrebno pridobiti posebnega soglasja. Soglasje pristojnega organa pa je potrebno pridobiti v primeru, da je predlagana melioracija na:

- varovanih, zavarovanih, degradiranih in ogroženih območjih po predpisih, ki urejajo ohranjanje narave in varstvo okolja,
- varstvenih ali ogroženih območjih ali na območjih, kjer bi posegi v prostor lahko trajno ali začasno vplivali na vodni režim ali stanje voda, po predpisih, ki urejajo področje voda,
- gozdu po predpisih, ki urejajo gozdove, ali
- območjih, ki so varovana po predpisih o varstvu kulturne dediščine (81. člen).

Odstranjevanje vegetacijskih struktur na kmetijskih zemljiščih zakon opredeljuje kot postopek za izboljševanje pogojev za kmetijsko pridelavo. Pozitivni vidik prisotnosti dreves ter drevesnih in grmovnih živic v kmetijski krajini je opuščen, saj so te strukture v zakonu opredeljene zgolj kot moteči dejavnik pri doseganju kvalitete pridelovalnega potenciala kmetijskih zemljišč.

5.2.11 Zakon o kmetijstvu

Zakon o kmetijstvu (2008) je bil sprejet maja. Določa cilje in ukrepe kmetijske politike in načrtuje razvoj kmetijstva.

Cilji kmetijske politike so med drugim tudi obdelanost in ohranjanje krajine ter ohranjanje rodovitnosti kmetijskih zemljišč (2. člen). Poudarja se, da mora biti kmetijstvo trajnostno usmerjeno, kar pomeni, da vzdržuje biotsko raznovrstnost ter ohranja naravne razmere (15. člen).

Podrobnejših določil glede varstva krajine in varovanja sestavin okolja zakon ne zajema, saj je usmerjen na določila, ki zajemajo pridelavo, varnost in preskrbo s hrano.

5.3 POVZETEK IN KOMENTAR PREGLEDA PREDPISOV, PROGRAMSKIH DOKUMENTOV IN ZAKONOV

Pregled dokumentov pokaže, da v Sloveniji obstajajo velike tendence po ohranjanju kvalitetne krajine, ki je kot takšna prepoznana, če je prostorsko in biotsko pestra ter usklajena z naravnimi procesi. Vegetacijske strukture (grmovne in drevesne živice, vegetacija ob vodotokih, posamezna drevesa...), ki so predmet obravnave v diplomski nalogi so prepoznani kot ključni sestavni del krajine, ki je ne samo biotsko pestra, temveč tudi kulturno in vizualno zanimiva in pričevalna ter tudi prijetna za bivanje. Ohranjanje takšne krajine spodbujajo prav vsi predpisi, programski dokumenti in zakoni. Programski dokumenti, ki vključujejo tudi analize stanja in tendence razvoja prostora, še posebej poudarjajo pomembnost prisotnosti vegetacijskih prvin tako na urbanih območjih kot v kmetijski krajini.

V primeru, da je neka vegetacijska struktura v prostoru prepoznana kot posebna vrednost (kot so npr. izjemna starost, velikost, spominska vrednost...), je na voljo dovolj instrumentov s katerimi jo je mogoče zaščititi in določiti varstvene usmeritve - bodisi z Zakonom o ohranjanju narave ali z Zakonom o varstvu kulturne dediščine. Povsem drugače pa je z vegetacijskimi strukturami, ki niso predmet zavarovane dediščine in ki ne dosegajo kriterijev za zavarovanje ter tistih, ki se nahajajo na kmetijskih območjih. Poudarja se pomembnost drevesnih in grmovnih živic v kmetijskem prostoru in predvsem na območjih, kjer se stika kulturna krajina z urbanim območjem, kjer prihaja do mešanja rab (npr. kmetijski prostor se hkrati uporablja za rekreacijo, turizem...), vendar pa ni v nobenem zakonu prepovedano njihovo odstranjevanje. Ohranjanje le teh je prepuščeno subjektivni presoji posameznikov in predvsem različnim interesom v prostoru, od katerih je najbolj uničujoč ekonomski interes. Pomemben mehanizem za prepoznavo in zavarovanje vrednosti, ki jih vegetacijske strukture v kulturni krajini imajo, je priprava občinskih prostorskih načrtov in v okviru le teh načrtovanje zelenih sistemov mest v katere je smiselno in možno vključevati tudi kmetijske površine, kjer je mogoče zagotoviti sočasno namembnost. So pa splošne usmeritve k ohranjanju vegetacijskih krajinskih prvin prav gotovo premalo za njihovo dejansko ohranitev.

V poplavi številnih dokumentov in veljavne zakonodaje, katerih vsebina se celo prekriva, se pojavlja tudi problem različnih resorjev in njihove pristojnosti. Kaže, da ni nikakršnega postopka usklajevanja, kaj šele usklajenosti politik. Vsak gleda na svoje področje, opredeljeno v predpisih, izvedbena možnost pa je npr. v pristojnosti drugega ministrstva. Slaba je povezava med programskimi dokumenti in zakonodajo. V programskih dokumentih je pomembnost krajinskega planiranja in načrtovanja zelo poudarjena, v izvedbi pa je to področje opuščeno. Glede na to, da je kmetijstvo glavni generator kulturne

krajine, je to najbolj opazno prav v Zakonu o kmetijskih zemljiščih, kjer je krajinska zasnova opuščena celo v primeru, da gre za večje preurejanje zemljišč.

Nemogoče je, da bi vsakršno varovanje vegetacijskih struktur v kulturni krajini slonelo izključno na zavarovanju z zakoni in predpisi. Kot tudi na drugih področjih življenja, sta znanje in kultura mnogokrat boljši način za odgovorno ravnanje. Tako je prav gotovo tudi v ravnanju s prostorom. Zato je pomembno ozaveščati javnost o mnogih pomenih, ki jih ima neka struktura v prostoru in predvsem to, da njen obstoj presega zgolj posamezne interese in kratkoročne učinke izrabe prostora.

6 OBLIKOVANJE SMERNIC ZA OHRANJANJE IN POSODABLJANJE KRAJINSKIH VZORCEV IN VEGETACIJSKIH STRUKTUR V KULTURNI KRAJINI

Za oblikovanje smernic za ohranjanje in posodabljanje krajinskih vzorcev in vegetacijskih struktur sta bila izbrana dva različna primera. Prvi primer je primer drevesne živice v najstarejšem predelu mesta Domžale, Stobu, katere obstoj je ogrožen zaradi pozidave. Drugi primer je stara, z drevesi obdana pot – stagne pri Zabreznici in okoliška kulturna krajina, kjer je zaznati večje spremembe v osnovni dejavnosti, kmetijstvu.

6.1 DREVESNA ŽIVICA V STOBU, NAJSTAREJŠEM PREDELU MESTA DOMŽALE

Prvi primer drevesne živice se nahaja v Stobu, najstarejšem predelu mesta Domžale in jo lahko označimo kot »reliktni ostanek« (kakor podoben primer živice v svoji raziskavi označita Petek in Urbanc (2004)) nekdanje rabe prostora. Nahaja se v območju namenjenemu pozidavi, kar v prihodnosti ogroža njen obstoj, če ne pride do prepoznavne njene vrednosti, ki jo (lahko) ima v prostoru.

Slika 6: Drevesna živica v Stobu

Slika 7: Posnetek območja s prikazom meja obdelave (kart. podl. Atlas okolja, 2016)

6.1.1 Širše obravnavano območje

Obravnavano območje na severu omejuje Ljubljanska cesta, ki vodi v center mesta Domžale in je ena glavnih mestnih vpadnic. Ob njej se razteza historični del mesta.

Na vzhodu in zahodu mejo območja predstavljata suhi strugi nekdanjih potokov Stobovšak in Srednjak. Ob potokih se je razraščala vegetacija, ki se je večinoma ohranila do danes. Vegetacija Stobovšaka (večinoma vrbe) na vzhodnem delu je ohranjena skorajda od nekdanjega izvira v jedru vasi. Največja prekinitev je v delu, kjer se je v okljuk potoka umestil kompleks pokopališča. V nadaljevanju proti jugu je linija dreves vedno bolj prekinjena, na mestih jo sestavljajo le še manjši nizi dreves in grmov. Zahodno mejo območja definira desni krak presahlega potoka Srednjak, katerega struga in vegetacija v njegovem zgornjem toku se niso ohranili. Krak je izviral na območju današnje Ravnikarjeve ulice, do kamor je v času nastanka franciscejskega katastra segala tudi

poselitev oziroma obdelovalno območje vasi Stob. Južno mejo območja definira velik obdelovalni kompleks, ki predstavlja izrazito nasprotje drobno strukturiranemu značaju historične kulturne krajine vasi Stob.

Slika 8: Krajina Stoba; zgoraj pogled proti severu, spodaj pogled proti jugu

Slika 9: Prehod drobno strukturirane kmetijske krajine v velik njivski kompleks

6.1.2 Ožje obravnavano območje

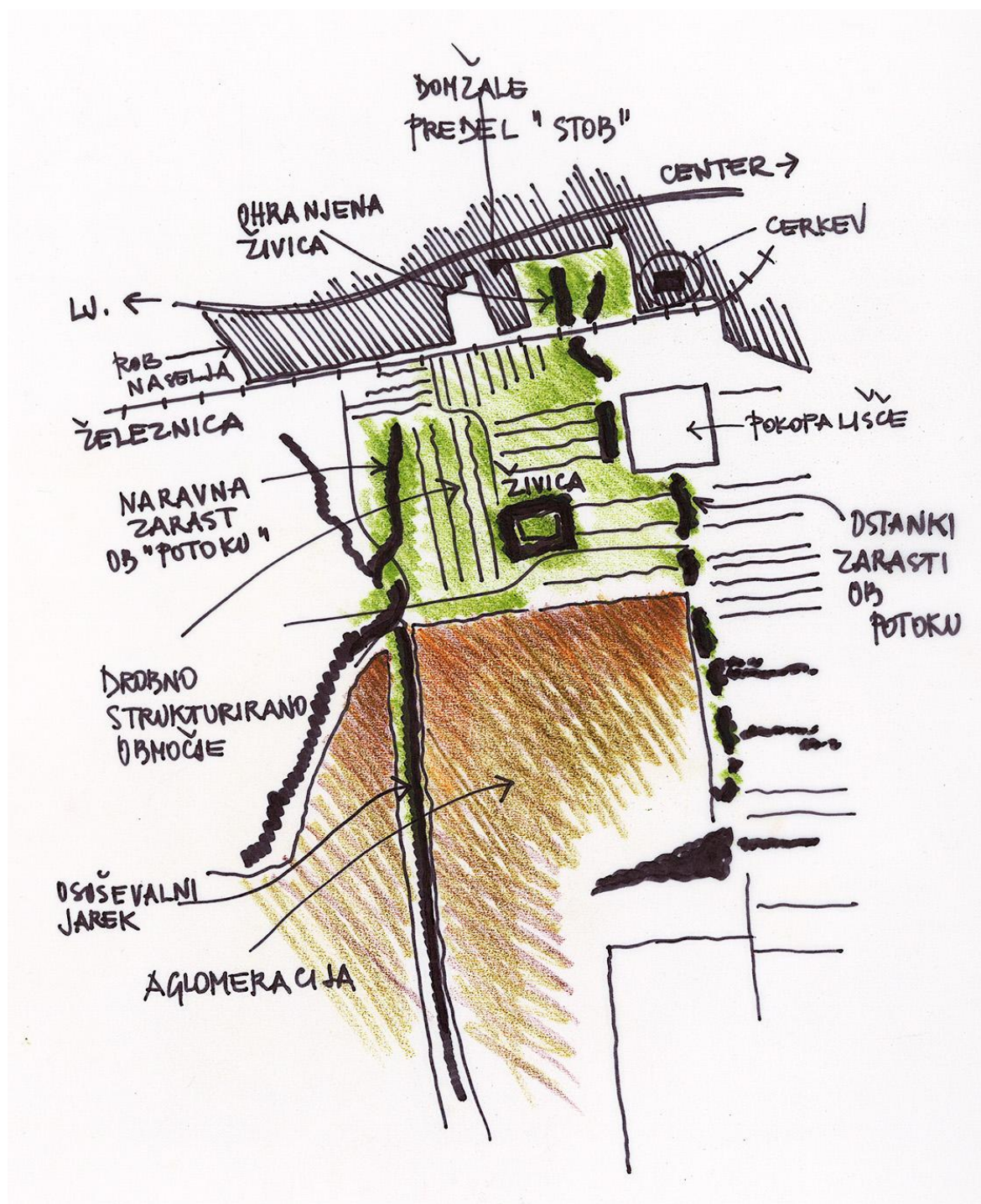
Ožje območje obravnave predstavlja urbani del, ki leži na severnem delu širšega obravnavanega območja. Definira ga torej Ljubljanska cesta na severu, suha struga in vegetacija potoka Stobovšak na vzhodu ter Ravnikarjeva ulica na zahodu. Južno mejo predstavlja železniška proga, ki se ostro zarezuje med naseljem in kmetijskimi zemljišči.

Slika 10: Pogled na ožje obravnavano območje; zgoraj zimski pogled, spodaj pogled poleti

Slika 11: Ostanek drevesne živice v Stobu; levo zgoraj: pogled z zahodne strani, desno zgoraj: pogled z vzhodne strani, levo spodaj: pogled 'skozi' živico proti kmetiji, desno spodaj: rob območja - vrbe ob presahlem potoku Stobovšak

Slika 12: Prikaz obravnavanega območja

6.1.3 Kulturna krajina območja vasi Stob некоč

Naselje Domžale se je začelo oblikovati na rodovitnih nanosih Kamniške Bistrice, ki so ponujali izjemno ugodne pogoje za poljedelstvo in živinorejo. Mesto se je razvilo iz več kmečkih zaselkov, vasi, med katerimi je bil tudi Stob. Ravnina severnega dela Ljubljanske kotline je omogočala nastanek obcestne vasi s poljem, razdeljenim na pravilne, raznosmerne delce⁵.

Zemljiška razdelitev kaže nekdanjo strukturo ter način življenja in gospodarjenja kmečkega naselja. Kot navaja Ilešič (1950) so bile kmetije praviloma organizirane tako, da so se bivalni objekti nahajali tik ob cesti, sledilo je gospodarsko poslopje. V neposredni bližini hiše sta bila vrt in sadovnjak, velikokrat ograjena s plotom. Sledilo je orno zemljišče in nato travinje oziroma pašniki. Takšno organizacijo rabe prostora lahko iz starih kart franciscejskega katastra razberemo tudi na obravnavanem območju vasi Stob. Kmetije v zahodnem delu so imele v nadaljevanju vrtov in sadovnjakov njive. Neposredno ob

⁵ **Razdelitev polja na delce** je značilna za velike, sklenjene vasi, praviloma na ravnini. Ilešič navaja več teorij za njen nastanek.

Enostavna razlaga je, da je razdelitev na delce najverjetneje posledica starega agrarnega režima s triletnim kolobarjenjem. Po tem režimu je bilo vaško polje razdeljeno na **tri komplekse**, kjer so se menjavale posamezne kulture (ozimine, jarega žita, prahe) in so jih kmetje obdelovali skupaj in obvezno po določenem redu kolobarjenja. Smer njiv se je spreminjala od skupine do skupine, navadno na vsakem vaškem polju prevladujeta dve med seboj pravokotni smeri. Med njivami ni bilo omejkov zaradi že omenjene skupne obdelave. Skupna polja so **enakomerno razdelili** med prvotne vaške kmetije, a obdelovali so jih še naprej skupaj (pridelek, npr. žitno klasje je pripadalo posamezniku, slama pa je bila od vseh, npr. polje, ki je ostalo v ledini so pasli skupaj...).

Sčasoma se je individualnost kmetovanja stopnjevala, najdlje pa se je kolektivnost ohranila pri skupni paši, vsaj do časa nastanka franciscejskega katastra (1817-1828). V 19. stol. so zamrle zemljiške obveze v obdelovanju. V okviru enake parcelacije se je bistveno spremenil agrarni režim, katerega posledica je današnja odprtost polja in **posestna razmetanost**. Komplekse so razdelili glede na kakovost zemlje in jih po določenem redu, navadno z žrebom, dodelili upravičencem.

Današnje stanje velikokrat izkazuje več kot tri komplekse polja (v primeru, da gre za istosmerno razdelitev je meja med kompleksi velikokrat zabrisana), kar nakazuje drugo teorijo, teorijo o **osrednjem zemljiškem jedru**. Naselje naj bi imelo sprva malo obdelane zemlje, ko se je večalo pa so dodajali nova zemljišča, dodatno pa se je razkosalo staro jedro.

Ilešič navaja ugotovitve različnih avtorjev, ki menijo, da naj bi bila zemljiška razdelitev na delce zelo stara in naj bi bila privzeta od Rimljanov. Nekateri raziskovalci pa trdijo, da je takšna razdelitev precej mlajša in da je nastala v času srednjeveške zemljiškosposke kolonizacije ter skladno z razvojem obdelovalne tehnike, kar je najverjetneje. Razdelitev polj na delce je po tej teoriji le »mlajši stadij v razvoju starejših zemljišč«, če že ni šlo za novo zemljiškosposko kolonijo.

Podobna razdelitev je **razdelitev polja na sklenjene proge**. Razlika v primerjavi z razdelitvijo na delce je v tem, da so pri sklenjenih progah kmetije razporejene čez vse vaško zemljišče. Od vsake kmetije gre široka, pravilna proga pripadajočega polja do gozda ali skupnega pašnika oziroma do meje vaškega zemljišča. Vsak kmet ima **zemljišče v enem kosu**.

Velikokrat se pojavljajo vmesni tipi oziroma prehodne razdelitve in zlasti na ravninskih predelih okoli Ljubljane (na katerem območju leži tudi obravnavani primer) se pojavlja veliko primerov, ko se delci kombinirajo s sistemom sklenjenih prog. (Ilešič, 1950)

kmetijah na vzhodnem delu in v nadaljevanju njihovih sadovnjakov, pa so bile travne površine, česar vzrok je v primernosti tal za pridelavo, saj so se te kmetije nahajale neposredno ob potoku. (Danes potoka ni več, o njegovem obstoju pa priča suha struga, obrasla z vrbovjem.) Na parcelnih mejah teh travnikov so bile, kot izkazuje kataster, zasajene drevesno grmovne živice. Obravnavani primer drevesne živice je manjši ostanek teh živic.

Travniki oziroma pašne površine kmetij vasi Stob so bili torej južno od ornih površin, kar je tudi glede na sestavo tal, ki so v tem delu zaradi ilovnatih nanosov reke Kamniške Bistrice vlažna, težka in manj rodovitna, zelo logično, praelne meje travnikov pa so bile zaznamovane oziroma obrasle z drevesno grmovnimi živicami.

6.1.4 Drevesne in grmovne živice vasi Stob v času nastanka franciscejskega katastra

Mapa franciscejskega katastra kaže, da so bile v času nastanka katastra (od l. 1817 – 1828) praelne meje travnikov (temno zelena barva) na obravnavanem območju obsajene z grmičjem in drevesi, kar je označeno z ustreznimi topografskimi znaki. Sklepati gre, da so drevesno grmovne mejice, poleg zaznambe meje, služile temu, da se živina med pašo ni razkropila na sosednja zemljišča oz. njive. Drevesa so nudila tudi senco. Petek in Urbanc v svoji raziskavi navajata, da so se travniki sicer redno kosili, le izjemoma jih je popasla živina (Petek, Urbanc, 2004), zato lahko predvidevamo, da so imele lesnate rastline tudi ali predvsem druge uporabne funkcije: les za kurjavo, pridobivanje kolov, uporaba listja za nastiljo, pobiranje plodov...

6.1.5 Kulturna krajina območja Stob in drevesna živica danes

Obravnavani primer drevesne živice je zelo majhen ostanek vseh drevesnih in grmovnih živic oziroma meja, mejic, ki so se nahajale na kmetijsko pridelovalnem območju vasi Stob nekdanj in so ključno opredeljevale videz in način rabe prostora.

Živica se nahaja v območju, ki je danes v prostorskih načrtih Občine Domžale namenjeno pozidavi in sicer večstanovanjski gradnji. Mejo, do koder se gradnja lahko širi, predstavlja železniška proga (zgrajena l. 1891). Zdi se, da so plodna zemljišča, ki so po izgradnji železniške proge ostala odrezana od preostalih kmetijskih površin, avtomatično pridobila drug namen – možnost pozidave, po drugi strani pa je ravno proga omejila nadaljno širitev naselja še globlje v kmetijska zemljišča. Hkrati je proga zarisala ostro mejo med naseljem in kulturno krajino, tako fizično, kot vizualno. Kljub temu ostanek drevesne živice in (še nepozidan) prostor, travniki, okoli nje kot zeleni otok kulturne krajine vstopata v grajeno tkivo naselja. Naselje tvorijo večinoma enostanovanjske hiše z vrtovi. Na zemljiščih ob

drevesni živici se kmetijska dejavnost ne izvaja več. Prav tako je kmetijstvo skoraj v celoti opuščeno na celotnem obravnavanem območju nekdanje vasi Stob. Južno od današnje Ljubljanske ceste je delujoča le ena kmetija, ki se nahaja v bližini drevesne živice. Dejavnost kmetije je usmerjena v oskrbo konj. Njive, ki so v lastništvu kmetije so zatravljene, kosijo tudi zemljišča v najemu. Konje občasno pasejo tudi na travniku (v najemu) na zahodnem delu drevesne živice. Zemljišče na vzhodni strani živice se v zadnjem času zarašča.

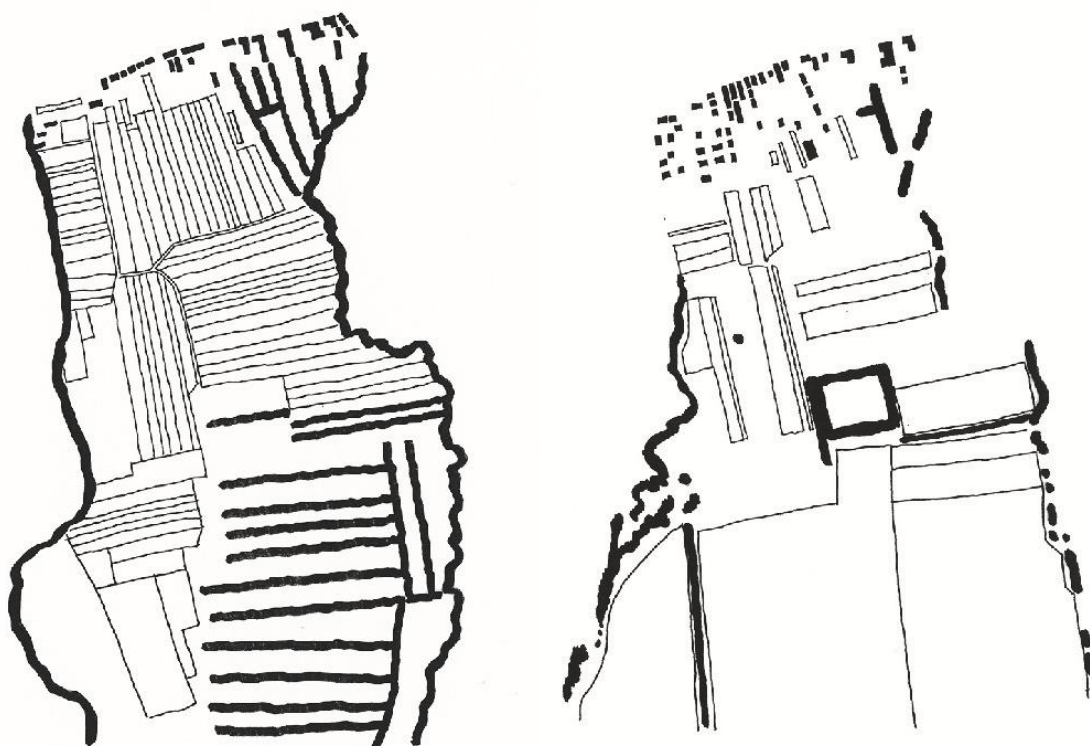
Večina nekdanjega obdelovalnega polja vasi Stob, je danes zatravljena. Posamezne njive za pridelavo poljščin so v najemu večjih kmetij, ki se nahajajo v Študi, to je južnem delu mesta Domžale ali v Depali vasi, ki se nahaja zahodno od Domžal. Poljska delitev na delce je zaradi prisotnosti posameznih njiv (menjavanja poljščin, kar se odraža v strukturi in barvi delcev) še vidna.

Travniki, ki so bili po Franciscejskem katastru južneje od obdelovalnega polja in so jih obdajale drevesno-grmovne živice, so danes preobraženi v veliko, kompleksno polje monokulture. Odstranjena je bila vsa visoka vegetacija. Ta se danes razrašča ob melioracijskem jarku v ravni liniji vzdolž celotnega posestva.

Prehod območja z drobno poljsko razdelitvijo v veliki njivski kompleks pa obeležuje še en reliktni ostanek nakdanje kulturne krajine – travnik, obdan z drevesno živico. To območje lastniki in domačini imenujejo »grejn'ca« ali »grejnica«. Sklepiti je, da je poimenovanje izhajalo iz besede »ograjeno« in tako zelo nazorno poimenuje stanje prostora. Vegetacijska struktura je dokaz navedbam, da so bili tako ograjeni oz. obsajeni tudi travniki v preteklosti.

Slika 13: Grejn'ca

Slika 1: Shema krajine Stoba po Franciscejskem katastru (levo) in današnje stanje (desno)

6.1.6 Pregled in komentar občinskega prostorskega načrta

Ožje obravnavano območje je Občina Domžale z Občinskim prostorskim načrtom (Odlok o Občinskem..., 2016) uvrstila v območja stanovanj. Območje tik ob Ljubljanski cesti, ki zajema hiše, ki so del prvotne naselbine, se obravnava kot območje »podeželskega naselja« z vaškim jedrom. Poleg osnovne dejavnosti bivanja in kmetovanja, so mogoče tudi druge dejavnosti kot so predelovalne dejavnosti izhajajoče iz kmetovanja, gostinstvo, turizem, trgovina in obrt. V območju ob železniški progi (kjer se nahaja tudi obravnavana živica) pa se predvideva kolektivna stanovanjska gradnja visoke gostote v stegnjenih nizih, kot tudi enodružinske hiše - v stegnjenih nizih ali prostostoječe. Na celotnem območju morajo novograjeni objekti slediti obstoječi morfologiji poselitve, z upoštevanjem podolgovatega tipa zgodovinskih zgradb in parcelacije. Novi objekti se morajo tudi vizualno usklajevati s starim vaškim jedrom.

Izdelana je bila tudi usmeritvena karta s prikazom možnega urejanja prostora. Karta ne sledi v celoti smernicam prostorskega načrta v delu, ki narekuje morfologijo naselja. Umeščanje objektov v prostor v zahodnem delu izgubi doslednost pri smeri zazidave, tudi ni več povezanosti s podolžno parcelacijo, ki zaznamuje prostor. Izpuščen je vidik, da je naselje tradicionalno kmetijska naselbina in popolnoma prezre še delujočo kmetijo ter

kulturno krajino, ki se razteza proti jugu (preko železniške proge) in s katero ni vzpostavljene nobene povezave. Skupne, odprte površine (kot npr. trg, park, otroško igrišče, rekreacijsko območje...) niso predvidene.

Čeprav je v prostorskem načrtu (Odlok o Občinskem ..., 2016) veliko poudarka na pomembnosti ohranjanja obstoječe vegetacije, posamenih dreves in živic v prostoru, je v primeru obravnavane drevesne živice to vodilo opuščeno. Ohranitev živice v predlogu ni podana. Zahodno od parcelne meje, ob kateri živica raste, je predviden ozek, zeleni pas, medtem ko so na vzhodni strani živice, tik ob oziroma na parcelni meji, že predvideni objekti. Izvedba takšnega predloga bi pomenila propad drevesne živice oziroma bi nedvomno prišlo do njene odstranitve.

V zasnovah Občinskega prostorskega načrta se, s krajinsko arhitekturnega stališča, na obravnavanem območju tudi ne odražajo pomembni koncepti urbanističnega razvoja mesta Domžale (Urbanistični ..., 2015) in sicer, da bo historično območje Stoba s centrom mesta povezano z vzpostavitvijo »zgodovinsko – kulturne osi« ter »tržno – promenadne osi«, ki bo tudi del zelenega sistema mesta. Koncept tudi prepozna potencial, ki ga imajo kmetijske površine za rekreacijo in ob tem poudarja pomen vzpostavitve povezav in hkrati ustrezno oblikovanje robov med mestnim tkivom in kulturno krajino. Cilji in vizije razvoja zelenega sistema mesta predvidevajo vzpostavljanje četrtnih parkov in krepitev omrežja javno dostopnih otroških igrišč, predvsem z namenom krepitev socialnih funkcij posameznih sosesk. Predvsem v novo nastalih soseskah se izpostavlja, da je pomembno oblikovanje prostorov s funkcijami trga. Vse te usmeritve pa v zasnovah prostorskega načrta in predlogu možnega urejanja prostora na obravnavanem območju niso zajete in se jih ne predvideva v zasnovi namenske rabe prostora, čeprav ne samo na ožjem območju, ki je predmet obravnave te naloge, tudi na širšem območju Stoba oziroma zahodnega dela mesta Domžale danes ni nobenega javnega prostora, ki bi povezoval prebivalce in obiskovalce naselja, večinoma enodružinskih hiš z vrtovi, v katerem zelenja sicer res ne manjka. Občinski prostorski načrt je v Konceptu zelenega sistema mesta (Odlok o Občinskem ..., 2016) v zahodni del mesta predvidel umestitev enega otroškega igrišča - tik ob območje pokopališča. Pokopališko območje je zaključena celota, umeščena izven naselja med kmetijske površine, tako da je umestitev otroškega igrišča v to območje vprašljiva, če že ne iz vprašanja sprejemljivosti mešanja funkcij, zaradi vprašanja dostopnosti.

6.1.7 Vrednotenje drevesne živice v Stobu

Funkcionalni pomen

Drevesna živica danes nima več nekdanjega pomena označevanja in ograjevanja zemljišča. Izgubila je tudi pomen v smislu preskrbe za potrebe kmečkega gospodarstva, saj je kmetovanje opuščeno.

Ekološki pomen

Živico lahko opredelimo kot pomemben življenjski prostor mnogim živalim. Opaziti je zelo veliko ptic. Glede na razporeditev in majhno prisotnost visokih drevesnih in grmovnih sestojev v bližnji, mestni, in širši, kmetijski, krajini je živica pomembna prehodna stopnica za migracijo ptic in drugih živali.

Živica predstavlja zaščito pred vetrom in ugodno vpliva na mikroklimo območja.

Doživljajska vrednost in oblikovni pomen

Drevesno grmovna živica bistveno vpliva na veduto jugozahodnega dela mesta Domžale. Je ena redkih vegetacijskih struktur na območju celotnega mesta, ki dosega tako izjemne dimenzije. V grajenem tkivu mesta najdemo le nekaj posameznih, večjih dreves. Struktura podpira značilno parcelacijo območja. Deluje povezovalno med grajenim območjem in obdelovalno krajino in zabrisuje mejo, ki jo postavlja železniška proga.

Drevesno grmovna živica ima velik pomen v strukturi ožjega in širšega območja. Predstavlja naravno dominantno prostora, ki je skladna z grajeno dominantno prostora – cerkvenim zvonikom na vzhodnem robu območja.

Čeprav drevesna struktura sega v grajeno tkivo mesta, ima še vedno oblikotvorni pomen za kulturno krajino, ki jo sicer zaznamujeta linijski potezi naravne vegetacije ob presahlih potokih ter še ena večja vegetacijska struktura, ravno tako ostanek nekdanjih živic, na prehodu iz tradicionalne, drobno členjene kmetijske krajine v velik pridelovalni kompleks. Izguba drevesne živice bi pomenila osiromašenje v doživljanju krajine tako v ožjem, kot širšem merilu. Je orientacijska točka v prostoru in pomemben gradnik razmerja med ravno ploskvijo in volumnom.

Zaradi odsotnosti naravne krajine v širši krajini (gozd v razdalji cca. 2 km), je drevesno grmovna živica priložnost za lokalno prebivalstvo, da doživlja naravo »pred svojim oknom«.

Slika 2: Doživljajska vrednost drevesne živice – stik z drevesi

Simbolni pomen in identiteta

Drevesna živica v Stobu nima simbolnega pomena v smislu, da je bila sajena z namenom obeležitve nekega dogodka ipd., njen obstoj oziroma nastanek je posledica nekdanje rabe prostora.

Med pogovorom z ljudmi, ki živijo v bližini, se zazna navezanost na strukturo. Da je živica pomemben element v prostoru dokazuje, da jo ljudje dojemajo kot nekaj, kar je tam »od nekdaj«. Območje, kjer raste živica, imenujejo »pri hrastih« (čeprav v živici rastejo tudi druge vrste drevnine). Območje, južno na polju (širše obravnavano območje), kjer je ohranjena živica, ki obdaja travnik, včasih poimenujejo »hrastovje«, čeprav tudi tu rastejo različne vrste dreves, na splošno pa območje imenujejo »grej'nca«, »v grejn'ci«, gremo »v grejn'co«, »za grejn'co«. Zaznati je, da drevesne strukture močno zaznamujejo in identificirajo prostor.

Etnološka in kulturna vrednost

Drevesno grmovna živica izpričuje način nekdanje rabe prostora in zaznamuje značilno zemljiško delitev in morfologijo naselja.

Ekonomska vrednost

Poleg ekonomske vrednosti lesa, ki jo ponujajo večja drevesa, je največja vrednost zazidljivo zemljišče, na katerem raste živica.

6.1.8 Scenariji verjetnega razvoja območja Stoba

Ožje območje

Predvidevamo lahko, da bo ožje območje obdelave v prihodnosti gosto pozidano. Drevesna živica bo odstranjena zaradi premočnega ekonomskega interesa zazidljivih zemljišč. Naselje bo dokončno izgubilo podobo nekdanje kmečke naselbine. Še delujoča kmetija bo najverjetneje moteča za nove prebivalce, ki se s »podeželjskostjo« naselja ne bodo več istovetili.

Širše območje

Na širšem območju obravnavane kulturne krajine se lahko predvidevata dva scenarija razvoja:

- opuščanje njiv⁶ in prehod v travinje ali
- intenziviranje kmetijstva.

Z vidika ohranjanja drevesno grmovnih struktur v kulturni krajini je prehod iz njivske rabe v travinje najverjetneje pozitivna sprememba. Visoka vegetacija se bo najverjetneje ohranila. Pasovi zaraščanja se zaradi košnje ne bodo širili. Živice in vegetacija ob presahlih potokih se bodo samoobnavljali. Izgubil pa se bo videz drobne parcelacije zaradi enotne strukture in barve travnikov.

Intenziviranje kmetijstva se bo odražalo v zložbi zemljišč v večja obdelovalna polja. Lahko se pričakuje tudi odstranitev vegetacijskih struktur. Trend v kmetijstvu je gojenje zelenjave v rastlinjakih. Za zaščito pridelkov in trajnih nasadov se pogosto nameščajo tudi zaščitna sredstva, kot so npr. mreže, ki prekrivajo velike površine. Vsi ti objekti so, predvsem vizualno, moteč dejavnik v kulturni krajini. Pričakovati je, da se bo intenziviranje kmetijstva razvijalo tudi v tej smeri. Intenzivno kmetijstvo bo pomenilo osiromašenje kulturne krajine tako v ekološkem, kot tudi doživljajskem smislu. Krajina bo izgubila privlačnost za druge dejavnosti, ki se sočasno lahko odvijajo na kmetijskih področjih (rekreacija, turizem...).

⁶ Lastniki, ki so opustili kmetovanje, imajo interes za oddajo njiv v najem. V bližini naselja je pričakovati pojav vrtničkarstva. Ta trend je že prisoten na več kmetijskih zemljiščih na obrobju mesta Domžale. Vrtničkarstvo sicer prinaša mnogo pozitivnih učinkov za ljudi, ki se ukvarjajo s to dejavnostjo: samooskrba s hrano, nadomestek za rekreacijo na prostem, krepitev socialnih stikov... V okolju pa so vrtnički večinoma moteč in neželen pojav, kar je posledica tega, da večinoma niso načrtovani in enotno urejeni.

6.1.9 Oblikovanje koncepta razvoja za območje Stoba, ki kot prednost izrablja (antropogene) vegetacijske strukture

Struktura ožjega območja

Predlagani koncept razvoja je zgrajen na ohranjanju tradicionalne kulturne krajine in morfologije poselitve, ki je prepoznana kot privlačna širšemu krogu uporabnikov in izrablja drevesne živice kot okvir in dodano vrednost novi oziroma spremenjeni rabi prostora.

Območje, kjer raste drevesna živica postane najpomembnejša točka območja. Je prostor druženja ljudi in prostor stika urbane in kulturne krajine. Prostor, ki je v interakciji z uporabnikom. Ustvarja ga (upo)raba, tako kot raba ustvarja kulturno krajino. Postane tržnica, park, otroško igrišče... stoletna drevesa pa so hrbtenica prostora.

Na območju, kjer raste drevesna živica se omeji širjenje pozidave. Ohrani se široko območje odprtega prostora, ki zagotavlja vegetaciji nemoteno rast in razvoj in sega vzhodno do vrbovja ob suhi strugi potoka Stobovšak ter zahodno do območja delujoče kmetije.

Glavna vstopna točka na območje je s severnega dela živice, kjer se danes nahajajo ruševine hiše in gospodarskega poslopja prvotne naselbine. Ruševine so priložnost, da se oblikuje »vhod« v območje kulturne krajine. Vhod je točka, kamor se stekata zgodovinsko–kulturna in tržno–promenadna os mesta Domžale (kot jo v viziji razvoja predvideva urbanistični načrt mesta), historična drevesna struktura pa obiskovalca oziroma uporabnika popelje na »živo tržnico«, to je na mesto, kjer se hrana prideluje – na polje, v kulturno krajino. Na jugu, kjer se živica izteče, se uredi navezava na širše območje obdelovalne krajine. Tehnično zahtevnejši poseg poglobljanja železnice, se lahko izvede preprosteje – s poglobitvijo suhe struge potoka Stobovšak, kjer je železnica speljana čez manjši most. Tak preprost poseg lahko v prostor vnese zanimiv element: vodo potoka zamenjajo ljudje... Ostro mejo železnice je težko prezreti in ob njej so potrebni tehnični varnostni ukrepi, lahko pa se jo vizualno omili. To dosežemo z novo zasaditvijo živice, kot jo izkazujejo stare karte franciscejskega katastra in s tem »podaljšamo« obstoječo vegetacijsko strukturo preko železniške proge.

Obeleži se historična vzdolžna parcelacija. Na parcelne meje vzhodno in zahodno od ohranjene drevesne živice se zasadi redki drevored (drevesne krošnje se ne oz. komajda stikajo). Drevored (nasprotje drevesno grmovni živici v kateri so različne vrste drevnine, linija dreves ni stroga, grmovna in zeliščna plast pa sta bogato razraščeni) bo vzpostavil mejo območja in mu dal obrise parkovne ureditve. Večinski površinski pokrov celotnega območja so travniki. Le ti se skozi drevored mehko prelijejo v grajeno tkivo naselja.

Grajeno tkivo naselja se zgosti z novo pozidavo – nizi vrstnih hiš z atriji, ki upoštevajo morfologijo historične delitve zemljišč in vzdolžne postavitve objektov.

Koncept programa

Preprosta struktura prostora, zgrajenega tako, da povezuje zgodovinsko, grajeno tkivo območja Stoba in tradicionalno kulturno krajino, ki se močno spreminja, sama po sebi ponuja možnosti zadovoljevanja različnih potreb sodobnega človeka.

Kmetijstvo doživlja korenite spremembe, ki se odražajo v intenziviranju proizvodnje, manjše kmetije, kjer je veliko dela potrebno opraviti ročno, pa se zaradi nerentabilnosti opuščajo. Ob tem narašča povpraševanje po ekološko, lokalno pridelani hrani, narašča trend vrtničarstva, zelenjavni vrtovi ob hišah pridobivajo na vrednosti. Rekreativna na prostem pridobiva na pomenu, a če je bila našim babicam »rekreativna« okopavanje pridelka na njivah, so današnja rekreativna hoja, tek, kolesarjenje... po poljskih poteh kmetijskih območij.

Vsa ta dejstva se lahko združijo v nov koncept bivanja in rabe prostora na območju Stoba po principu združevanja »prijetnega s koristnim«. Ljudje, ki iščejo sprostitev in rekreativno na prostem ter tisti, ki bi želeli obdelovati »kos vrtničke«, bi imeli na tem območju možnost zadovoljiti te potrebe tako, da bi nudili pomoč pri obdelovanju njiv in pridelavi hrane posameznikom, ki še imajo stroje, da lahko obdelujejo zemljišča, nimajo pa dovolj »rok«, ko je potrebno pridelek posaditi, okopati, pobrati z njive... Z združitvijo dela in izmenjavo dobrin bi na ožjem območju pridelovalnega polja ohranjali plodna kmetijska zemljišča in tradicionalno delitev polja na delce. V območju parka bi lahko organizirali cenejšo prodajo lokalno pridelane hrane na način, da si pridelke na njivah ljudje naberejo sami. Cena hrane bi bila tako odvisna od posameznikovega vložka. Ob vstopu na območje se zgradi potrebna infrastruktura, kot so npr. objekti za shranjevanje orodja, oblikovani po principu tradicionalnih gospodarskih objektov, ki so tradicionalno sledili bivalnim enotam ob cesti.

Prostor parka kulturne krajine pa bi zadovoljeval tudi potrebe drugih obiskovalcev. Kot privlačna povezovalna točka med mestom in krajino je hkrati prostor krepitev socialnih stikov, izhodišče za rekreativno na območjih kmetijskih zemljišč, prostor otroške igre in gradnje hišic na drevesu, obujanje spominov, priložnost za igranje nogometa na travniku, prostor sprostitve v senci dreves, ob poslušanju šumenja vetra v drevesnih krošnjah, petja ptic...

Kmetija ob robu parka bo z vzpostavitvijo zelene cezure v grajenem tkivu naselja dobila možnost »dihanja«. Preživetja.

Kot je omenjeno v opisu območja, je dejavnost kmetije usmerjena v oskrbo konj. Poleg tega na kmetiji prebivajo še druge živali: koze, pujs, kokoši. Na kmetiji enostavno živijo, ker niso namenjene vzreji za prehrano. Dejavnost kmetije ne bo v nasprotju z interesi uporabnikov parka in koristi so obojestranske. Predvsem se ponuja možnost stika z živalmi za ljudi z urbanih območij. Primerov, ko prihaja do konfliktov interesov, kjer se okoli kmetij zgradijo naselja, katerih prebivalci živijo »mestno« življenje, je veliko. Urbanistični načrti velikokrat rešujejo problem z »možnostjo preselitve kmetije«, kar se v praksi večinoma pokaže kot neizvedljivo.

Struktura in raba širšega območja

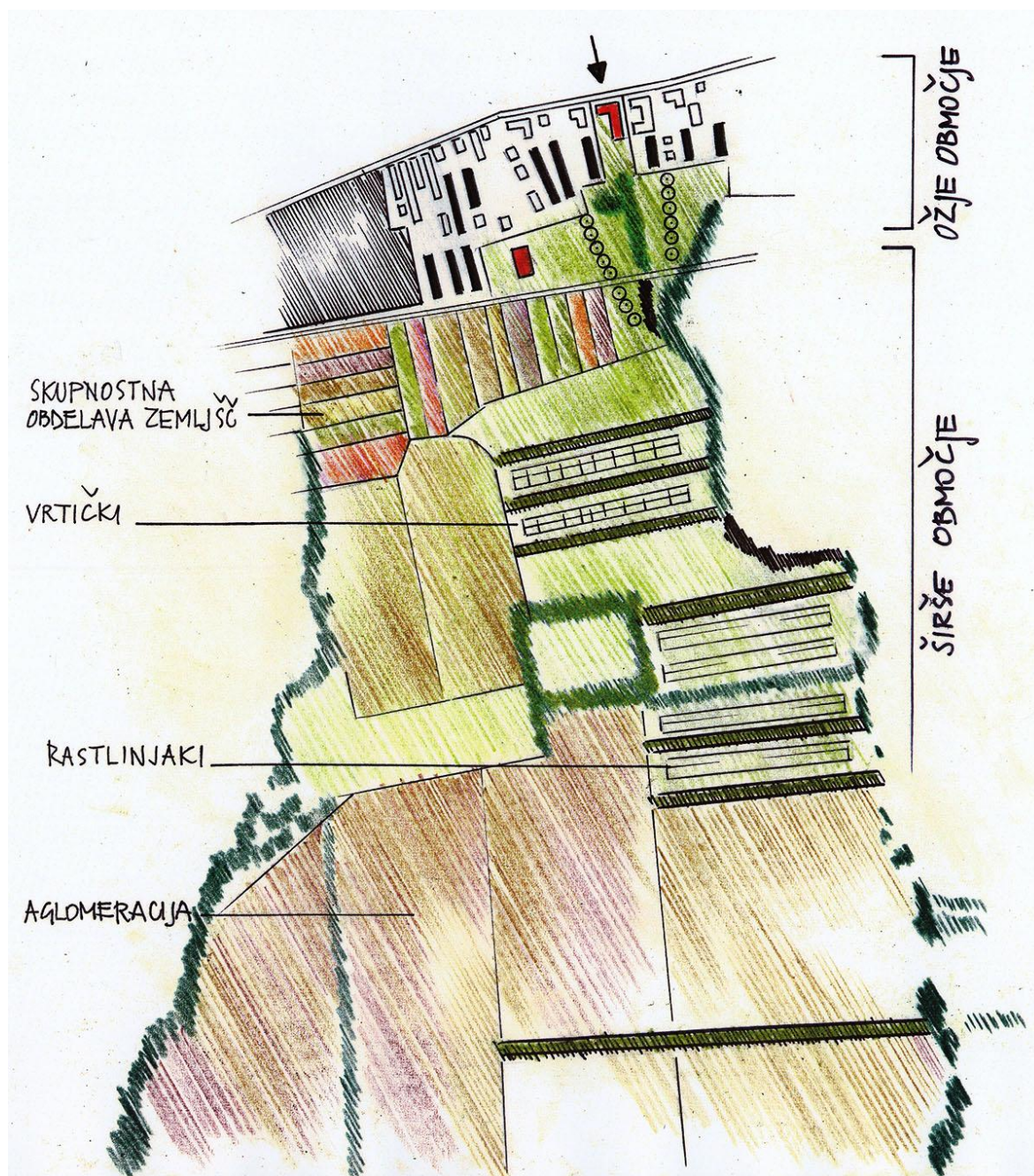
Raba širšega območja kmetijske krajine Stoba se usmerja tako, da se ohranja tradicionalna delitev polja na delce in s tem strukturna, ekološka in videzna pestrost.

Območje njiv tik ob naselju, južno od železniške proge, se namenijo pridelovanju zelenjave v smislu pomoči, kot je opisano v konceptu programa.

V območju na vzhodni strani območja, kjer pasovi njiv in travnikov potekajo v smeri vzhod zahod, se lahko vzpostavi intenzivna pridelava zelenjave v rastlinjakih, pod mrežami, za ograjami... Vsi objekti pa naj bodo obdani z drevesno grmovnimi živicami, kot so se historično nahajale na območju travnikov na južnem delu polja. Na ta način se zmanjša negativni vizualni vpliv infrastrukture na kulturno krajino in poveča ekološka pestrost območja. Na enak način se lahko uredi in predvidi prostor za vrtičkarstvo.

Ohranja se drevesno grmovna živica, območje »grejn'ce« ter naravna vegetacija ob presahlih potokih.

Sistem poljskih poti se nameni sočasni rabi za potrebe kmetijstva in rekreacije.

Slika 16: Koncept razvoja območja Stoba z ohranjanjem in dodajanjem novih drevesno-grmovnih živic

6.2 STAGNE PRI ZABREZNICI

Stagne je narečno poimenovanje za pot, po kateri hodi na pašo živina. Običajno so bile stagne obdane z drevesi in grmi, ki so preprečili živini, da se je razkropila na njive. Obravnavani primer stagen se razteza na rodovitni ravnici (imenovani tudi Dežela), med vasema Zabreznica in Vrba na Gorenjskem. Svoje stagne je imelo več vasi na območju Dežele, vendar so stagne pri Zabreznici danes najbolj ohranjene⁷.

6.2.1 Obravnavano območje

Pričetek stagen je na južnem robu vasi Zabreznica. V dolžini približno 750 m se raztezajo preko kmetijskega območja in se zaključijo na zahodni strani vasi Vrba. Vzhodno in zahodno območje ni natančno zamejeno, za potrebe proučitve rabe širšega območja pa smo mejo potegnili po katastrski meji katastrske občine Zabreznica (zaradi primerljivosti s karto Franciscejskega katastra).

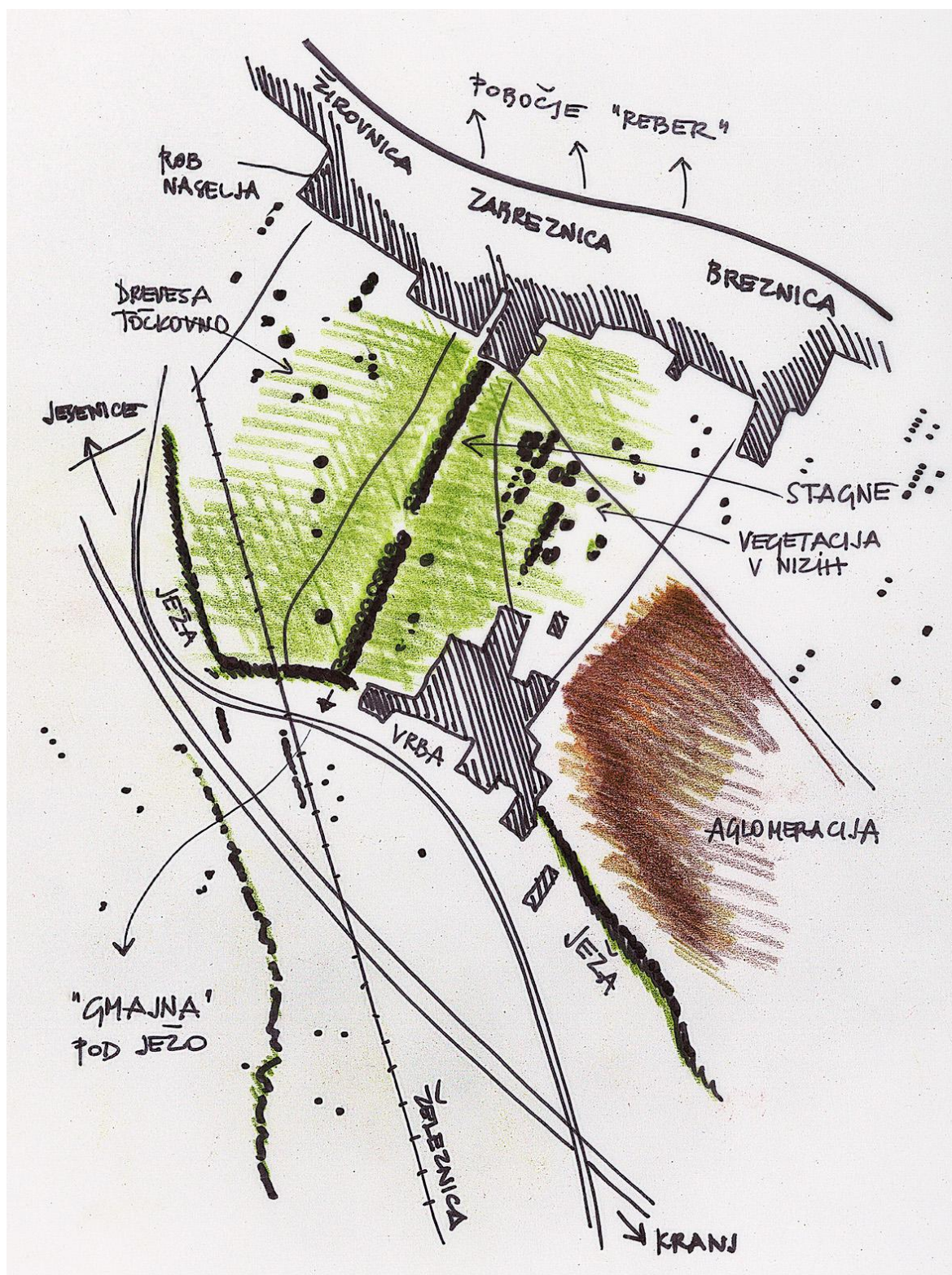

Slika 17: Panoramska slika krajinskega območja; z leve proti desni si sledijo velik njivski kompleks, območje z ohranjenimi nizi dreves, stagne (označuje puščica) in območje s posameznim drevjem (Krivec, 2014)

⁷ Domačin Franc Legat (2015) je povedal, da so bile podobne stagne med vasema Rodine in Hraše, ki jih danes ni več. Dokaj ohranjene so stagne, ki potekajo od vasi Studenčice proti vasi Vrba.

Slika 3: Posnetek območja s prikazom meja obdelave (kart. podl. Atlas okolja, 2016)

Slika 4: Prikaz obravnavanega območja

6.2.2 Kulturna krajina in raba prostora ob stagnah v preteklosti

Pregled karte Franciscejskega katastra kaže, da je bila pot, stagne, v času njenega nastanka speljana od vasi Zabreznica proti jugu, na skupne pašnike, v območje poimenovano »Pod ježo«. Domačin Franc Legat, letnica rojstva 1932, območje Pod ježo poimenuje »gmajna«. Iz karte ni moč razbrati ali je bila pot že v tistem času obdana z drevesi. Po pripovedovanju Franca Legata (2015) pa naj bi bila starost stagen preko štiristo let. Raba tal, kot jo izkazuje Franciscejski kataster, se sklada s pripovedjo o načinu rabe, ki jo je podal Franc Legat. Njegov spomin seže v leta pred drugo svetovno vojno, o stagnah in kmečkih običajih pa mu je pripovedoval tudi oče.

Rodovitno polje ob stagnah je bilo razdeljeno na delce (njive) **z omejk**i, v smeri sever-jug. Kot navaja Ilešič (1950), je bila takšna razdelitev redka. Kot zanimivost navaja, da se je bilo zaradi omejkov mogoče uspešno izogniti mejnim sporom ob oranju njiv. Iz parcelacije (tako po Franciscejskem katastru, kot današnje, ki je zelo podobna) je razvidno, da so med njivami, poleg ozkih trakov omejkov, tudi večje cezure. Sklepati je, da so bile na teh mestih pedološke razmere neugodne za obdelavo (plitka, skalovita tla, neravnine...).

Franc Legat (2015) je povedal, da so se omejki kosili, občasno pa so travo popasle tudi živali. Da bi bolje izkoristili zemljo na omejkah, so nanje zasadili orehe, hruške (moštar'ce, tepke), jabolane. Sadili so »domače« vrste, ki so dobro uspevale kljub množici glodalcev (voluharjev) v zemlji, saj so bile »žlahtne sadike« preveč občutljive in so preživele le kakšno leto ali dve. Drevesa so označevala tudi parcelne meje, med delom na njivi pa so si ljudje lahko v senci odpočili. Pove tudi, da je vsak kmet južno od vasi imel del polja namenjen za pridelavo za žita in »zevkn« - njivo za gojenje zelenjave, na obrobju vasi pa zemljišče za pašo in košnjo - travnike z drevjem. Takšno razporeditev rabe prikazuje tudi Franciscejski kataster. V ožjem pasu, tik ob hišah, so bili sadovnjaki. V hribovitem predelu nad vasjo je bilo najprej »bukovje«, kjer so pridobivali listje in drva. Severneje, čez reko Završnico, na pobočjih Alp, so bili gozdovi.

Južno, čez ježo proti reki Savi Dolinki, je vsakemu kmetu pripadel tudi del »gmajne«, kjer so pasli živino, ki je poleti niso gnali na pašo na planino. Gmajna je bila porasla s posameznim drevjem ali grmovjem. Lesko ali gaber so uporabljali za vejnike (vejn'ke), ki so jih uporabljali za hrano ovac: grmom, ki so se močno razrasli, so obžagali veje, da niso prekrivali preveč tal. Veje so znosili domov, pozimi pa so s posušenim listjem na njih hranili jarce (ovce). Veje, ki so ostale, so povezali v butare, katere so skurili v peči.

Glede pašništva so se kmetje ravnali glede na pregovor: »Svet' Mart'n pase po vs'm.« Kar je pomenilo, da so se krave po prazniku Sv. Martina (11. november) lahko pasle povsod, ne glede na meje. Takrat so se v dolini pasle tudi krave, ki so jih drugače gnali na planine (pašne planine v Karavankah) ali v Reber (pobočje hriba Peči nad vasjo). V tem času

stagne niso opravljale svoje funkcije varovanja njiv in pridelka, saj so se krave lahko pasle po vseh površinah. Na planinah so pasli tudi konje, predvsem v času, ko na njej še ni bilo krav, kasneje so konje potrebovali pri obdelovanju polja. V najvišjih predelih planine, pod Stolom v Karavankah, so pasli ovce, pripoveduje Franc Legat.

6.2.3 Stagne v preteklosti

Pot, stagne, so kmetje namerno obsadili z drevjem in grmičevjem, da živina, ki so jo gnali na pašo ni zahajala na njive. S tem, ko se je drevnina razraščala, so imeli na voljo tudi druge dobrine: les, veje, listje..

Franc Legat (2015) pripoveduje, da so vso živino, ki so jo vodili na pašo na gmajno, vodili po poti skozi stagne. Stagne so živalim nudile senco. Tudi muh je bilo tam malo in živali so bile mirne, niso »bezljale« in se niso razteple po polju. Na pašo so jih gnali vsakodnevno. Na gmajni so se pasle živali, ki niso bile primerne za to, da bi jih gnali na planino: tiste, ki so jih molzli in stare živali. Takšnih živali je imel vsak kmet le nekaj. Običajno je bilo, da so te živali najprej popasle travo v bližini kmetije in omejk ob njivah. Da niso pojedle pridelkov, so jih imeli privezane h kolu. Ko je hrane zmanjkalo, so jih odpeljali po stagnah do gmajne. Tam so imeli pastirja, ki je pasel živali vseh kmetov.

Kmetje so kmalu ugotovili, da so drevesa v stagnah tudi dobra zaščita proti vetru, ki je pihal zlasti v popoldanskem času. V zavetju je dobro uspevalo žito (pšenica, rž). Legat pove, da so tu pridobili najboljšo slamo za prekrivanje streh.

V stagnah so grmovno plast obžagovali za vejnike. Pravico do obžagovanja je imel kmet, čigar njive so mejile na stagne. Sama pot je bila v lasti vaške skupnosti, tako da je bilo vzdrževanje poti domena vseh. Listje so uporabljali za nastilj živini.

Franc Legat še pove, da je bila vrstna sestava stagen vedno raznolika. V stagnah »od nekdanj« rastejo lipa, hrast, javor, gaber, posamezne češnje, dren, leska, češmin, oreh, murva, šipek. Grmovno plast so redno sekali.

Slika 5: Krajina leta 1919; vidna je drobna struktura polja s posameznimi drevesi ali gruči drevja, v ozadju linijska struktura – stagne (označuje puščica) (Zavod za kulturo ..., 2016)

6.2.4 Kulturna krajina in raba prostora ob stagnah danes

Spremenjen način življenja in spremembe v kmetijstvu se odražajo tudi v strukturi kulturne krajine na tem območju. Opuščanje poljedelstva se kaže v zatavljanju njivskih površin. Na celotnem območju je danes obdelanih le še nekaj njiv, večinoma za pridelavo zelenjave za domače potrebe. Nekdanje drobno strukturirano polje njiv in omejnikov je spremenjeno v enovito površino travnikov. Območje se intenzivno uporablja za pašo, zato so travniki preprejeni z ograjami, večinoma žičnatimi, električnimi, ponekod tudi z lesenimi plotovi. V odprtem krajinskem območju so prisotne tudi grajene strukture – kozolci ter staje in pomožni objekti za oskrbo živali (opaziti je trend preobražanja kozolcev v lesene lope).

Enovito površino travnikov prekinjajo sadna drevesa. Pojavljajo se posamično ali v nizih. Na vzhodnem delu območja je več šopov in nizov listnate drevnine. Glede na današnji zemljiški kataster, ki se v veliki meri ujema s Franciscejskim, ugotovimo, da drevesa rastejo na mestu nekdanjih omejnikov ali pa na mejah med parcelami.

Na vzhodnem robu območja (zahodno od vasi Vrba) so nekdanje njive z omejkami preobražene v veliko pridelovalno polje z dosledno odsotnostjo vegetacijskih struktur.

Slika 21: Shema krajine ob stagnah po Franciscejskem katastru (levo) in današnje stanje (sredina).
Desno: prikaz današnje vegetacije na shemi obdelovalnih površin v času nastanka Franciscejskega katastra – vidna je povezava med vegetacijskimi strukturami in omejki

Tudi na območju »gmajne«, na nekdanjih pašnikih vaške skupnosti, kjer je bilo po pripovedovanju Franca Legata mnogo dreves in grmov, je danes najti le še nekaj posameznih primerkov na mejah velikih njivskih in travniških kompleksov.

Naselji Zabreznica in Vrba sta se od časa nastanka Franciscejskega katastra do danes močno povečali. Vas Zabreznica se je gosto razširila ob cesti Begunje – Žirovnica v smeri vzhod-zahod in se pod pobočjem Peči združila z vasicama Breznica in Selo. Naselje se je širilo na področja sadovnjakov in travnikov prvotnih zaselkov. Širitev pa je potekala tudi južno od ceste, na območje njiv.

Slika 6: Krajina; a – posamezna drevesa bogatijo krajinsko sliko zahodnega dela območja, b – ohranjenene gruče in nizi listnate drevnine, c – velik njivski kompleks na vzhodnem robu območja

6.2.5 Opis stagen

Oddaljen pogled na stagne iz odprte krajine kaže podobo homogene linijske drevesne strukture, ki je v osrednjem delu prekinjena (v dolžini cca 50 m) zaradi trase daljnovoda. Krošnje dreves tvorijo enotno višinsko linijo, ki pa se znižuje ob prekinitvi.

Bližnji pogled pokaže na večjo raznolikost zgradbe. Osnovno ogrodje vegetacijske strukture tvorijo visoka drevesa v zreli dobi, večinoma lipe. Prisotne so tudi druge vrste listavcev (hrast, gaber, bukev, javor). Drevesa rastejo na obeh straneh rahlo vijugaste, peščene poti - kolovoza. Oddaljenost med drevesi ni enakomerna, kot tudi ni enakomeren odklik od roba poti (Sprva naj bi drevesa gosto zasadili, kasneje pa so se zasajala sama in kmetje so odbirali, katero drevo bodo pustili zrasti, kot je povedal domačin Franc Legat.). Drevesa rastejo posamezno ali v šopih, po dva ali več debel skupaj, mnogokrat se debela celo stikajo. Mestoma se pojavljajo večje vrzeli, kar pa ne vpliva bistveno na enotnost strukture kot celote.

Grmovna plast (glog, leska, bezeg, šipek, dren...) je prisotna v začetnem, severnem delu stagen (gledano v smeri sever-jug), na desni strani poti. V južni polovici stagen je sprva prisotna na levi strani nato pa na obeh straneh poti. Proti izteku poti se zgošča. Drevesa v tem delu niso tako mogočna in njihovo število se redči. Prisotnost grmovne plasti je odvisna od tega, na kakšen način z njo ravnaajo (jo odstranjujejo ali ne) lastniki zemljišč ob poti.

Na nekaj mestih ob poti še najdemo večje kamne, ki so tudi preprečevali živini, da je skrenila s poti na njive ob stagnah. Danes je ravno obratno. Pot večinoma po celi dolžini obdana z ograjami, ki onemogočajo živini, ki se pase na travnikih, da bi zašla na pot. Hkrati pa ograje tudi uporabnikom poti preprečujejo stopiti med drevesa, ki pripadajo zasebnim kmetijskim zemljiščem. Ograje ponekod tvorijo lesen plot, drugod žica, ovita okoli drevesnih debel in električna žica, katere nosilci so pritrjeni na lesene in plastične kole ali pa kar na drevesna debela.

Slika 7: Pogled na stagne z vzhodne strani

Slika 24: Pogled na stagne z zahodne strani

Slika 8: Sprehod skozi stagne

Vegetacijska struktura je v sredinskem delu prekinjena zaradi trase daljnovoda, ki teče pravokotno na smer stagen. Stagne so zato razdeljene na dva dela, ki medsebojno še vedno nista toliko oddaljena, da bi bila ogroženo dojemanje linijske poteze kot celote. Prekinitev je bolj moteča, če je gledišče iz smeri trase daljnovoda (pravokotno) in manjše oddaljenosti. V manjšem merilu sta povezovalna dejavnika pot in ograja (leseni koli, povezani z žico) – grajen strukturni element, ki je dovolj močan, da zagotavlja dojemanje enovitosti strukture. Ob ograji se pojavlja nekaj smrečic, ki so kljub svoji majhnosti moteče, saj iglavcev v celotnih stagnah ni najti.

Slika 9: Prekinitev zaradi trase daljnovoda

6.2.6 Pregled in komentar strategij razvoja območja stagen Občine Žirovnica

Obravnavano območje je del Občine Žirovnica. Zanimalo nas je, če je v Občini prepoznana vrednost stagen in kulturne krajine v okolici stagen.

Občina je že leta 2007 na spletni strani objavila prispevek o tem, da je bil podan predlog za zaščito stagen kot naravne vrednote, vendar ta status danes uradno ni potrjen. Drevesne strukture ni najti v registrih naravne ali kulturne dediščine.

Širše območje je opredeljeno v registru kulturne dediščine kot kulturna krajina: EŠD 23128 Studenčice – Kulturna krajina z naslednjim opisom: »Njivska krajina na ravnici okrog gručastih vasi z deželno cesto. Pretežno pravokotna poljska razdelitev ustvarja mozaični preplet njiv, pašnikov, sadovnjakov in drevesnih obmejnikov. Potencialni sledovi rimske centuriacije, ledeniške morene.« (Register ..., 2016).

V Odloku o Občinskem prostorskem načrtu Občine Žirovnice (Odlok ..., 2011) so stagne omenjene v 132. členu, kjer je navedeno, da je treba v okolici Vrbe »ohranjati obstoječo parcelacijo, živico (Stagne) med Vrbo in Zabreznico, kozolce, sadovnjake in posamezna drevesa«. V načrtih namenske rabe, dostopnih na Prostorskem informacijskem sistemu (Prostorski ..., 2016), stagne in okoliško krajinsko območje nima posebnega statusa. Območje je opredeljeno kot kmetijsko zemljišče, razen skrajni severovzhodni del (južno ob Zabreznici), ki je del načrta Natura 2000 in ima status »ekološko pomembnega območja«.

Glede na podani predlog za zavarovanje ter smernice prostorskega načrta je evidentno, da se upravljalci prostora zavedajo, da so stagne in ostale vegetacijske strukture pomembne za kakovost kulturne krajine. Niso pa sprejeli konkretnjših ukrepov za njihovo ohranitev.

Stagne tudi niso zajete v lokalni kulturni, turistični in rekreacijski ponudbi, ki zajema razne tematske poti (Pot kulturne dediščine, Čebelarska pot ...) ter kolesarske, pohodniške, jahaške... izlete. (Zavod za turizem ..., 2016)

6.2.7 Vrednotenje stagen in vegetacijskih struktur v kulturni krajini ob stagnah

Funkcionalni pomen

Stagne danes nimajo več svoje prvotne funkcije omejevanja in senčenja poti, po kateri so vodili na pašo živino. Danes opravljajo funkcijo preprečevanja prehoda živalim v obratni smeri, s travnika preko poti na sosednjo posest, ki pa v današnjem času ni tako pomembna, saj so v namen ograjevanja na voljo druga tehnična sredstva. Izgubil se je tudi pomen za ostale kmetijske namene (sekanje vejnikov, oskrba z lesom, pospravljanje listja za nastilj). Drevnina na kmetijskih zemljiščih v okolici stagen zaznamuje posestne meje.

Glede na to, da se kmetijstvo na omenjenem območju preobraža v pašništvo, so drevesa pomembna za zavetje živini.

Ekološki pomen

Stagne so življenjski prostor različnih rastlinskih in živalskih vrst. Je tudi koridor oziroma prehodna stopnica pri migraciji živali. Listni opad ugodno vpliva tudi na življenje v tleh, ki z vnosom organskih snovi izboljšuje rodovitnost polja.

Strnjena linijska struktura zmanjšuje hitrost vetra in moč vetrne erozije. Ima ugoden vpliv na mikroklimo območja.

Kot habitat za živali lahko opredelimo tudi posamezna drevesa. So tudi stopalni kamen za različne živalske vrste in pomenijo povezovalni člen v sistemu biotopov.

Doživljajska vrednost in oblikovni pomen

Stagne imajo pozitiven vpliv na vedute okoliških vasi in krajino širšega območja in so orientacijska poteza v prostoru.

Struktura je pomemben člen v sestavljenosti širšega krajinskega območja. Linijski, temen volumen dreves je uravnotežen kontrast svetli, homogeni, ravni, travni ploskvi. Je kot »utež« prostrani ravnini, obdani s hribovjem in protiutež točkovnim vegetacijskim elementom v obdelovalni krajini.

Stagne imajo posebno doživljajsko vrednost. So drevesna struktura v katero se lahko »vstopi«, drevored. Vendar so stagne v primerjavi s klasičnim drevoredom nekaj posebnega. Gre za nered, ujet znotraj višjega reda. Tvorijo ga različna drevesa, ki niso v pravilni liniji in razmaki med njimi so neenakomerni, a še vedno tvorijo enovito strukturo.

Posebno vrednost v doživljanju krajine imajo tudi pogledi navzven, iz temnega v svetlo, in odpiranje pogledov na bližnjo, kulturno krajino in oddaljeno naravno krajino območja Alp.

Drevesa so pomemben strukturni člen v kulturni krajini obravnavanega območja tem bolj, ko le ta izgublja strukturiranost zaradi izgube drugih strukturnih členov. V obravnavanem primeru se je strukturiranost območja izgubila na ploskovni ravni. Pestro strukturo različnih tekstur in barv drobno členjene krajine njiv in omejkov je zamenjala nestrukturirana, enovita travna ploskev. Zato je volumen dreves tem bolj pomemben za sestavljenost strukture in posledično doživljajske vrednosti krajine.

Slika 27: Doživljajska vrednost stagen

Simbolni pomen in identiteta

V pogovoru z domačini je zaznati navezanost na stagne. Pravijo, da so »k'r naše«. Radi se tudi sprehodijo skoznje, posebej poleti, ker je pot v prijetni senci, nudijo pa tudi zaščito pred vetrom. Stagen ne bi radi izgubili.

Posebnega simbolnega pomena stagne nimajo. Nastale iz utilitarnih namenov. Imajo pa velik pomen za identiteto prostora tako zaradi strukturne kot pričevalne vloge.

Etnološka in kulturna vrednost

Stagne pripovedujejo o načinu življenja v preteklosti in rabe prostora, zato jim lahko pripišemo etnološko in kulturno vrednost.

Ekonomska vrednost

Drevesa v stagnah so vitalna in nekatera dosegajo izjemne dimenzije, zato so zaradi ekonomske vrednosti lesa lahko ogrožena.

Stagnam in širši kulturni krajini lahko pripišemo ekonomski potencial tudi v smislu rekreacije in turizma.

6.2.8 Scenariji verjetnega razvoja stagen in krajinskega območja ob stagnah

Predvidevamo, da je struktura stagen v prihodnosti lahko ogrožena zaradi podiranja posameznih dreves iz ekonomskih razlogov.

Drevesa so podvržena tudi naravnim procesom (starost, vremenski vplivi, bolezni), ki lahko povzročijo njihov propad. Mogoče je, da pride do postopnega razpada linijske vegetacijske strukture.

Najverjetnejši scenarij razvoja krajine na območju stagen je dokončen prehod iz njivske rabe v travinje in pašništvo. Posamezna drevesa ter drevesne in grmovne živice so na področjih pašnikov zaželeni elementi (senca, zavetje za živali). Zato je verjetnost ohranitve vegetacijskih struktur visoka, predvsem v primeru živic samoniklih drevesnih vrst, ki se bodo lahko samoobnavljale. Posamezna drevesa, predvsem sadnih vrst, bodo sčasoma izginila (krajša življenjska doba, naravni dejavniki), do zasaditve novih pa najverjetneje ne bo prišlo.

Manj verjeten scenarij razvoja na rodovitnih kmetijskih površinah je ponovna vzpostavitev njiv. V primeru povečane potrebe po pridelavi hrane obstaja tudi ta možnost. Gotovo pa novo nastalo pridelovalno območje ne bi več sledilo tradicionalni, drobni parcelaciji njiv z omejkami, temveč bi se oblikovali veliki njivski kompleksi (kakršen je primer na JV delu obravnavanega območja), naravnani na ekonomsko učinkovitost pridelave. V tem primeru bi prišlo do izgube večjega dela vegetacijskih struktur.

6.2.9 Predlog nove rabe / zavarovanja območja stagen

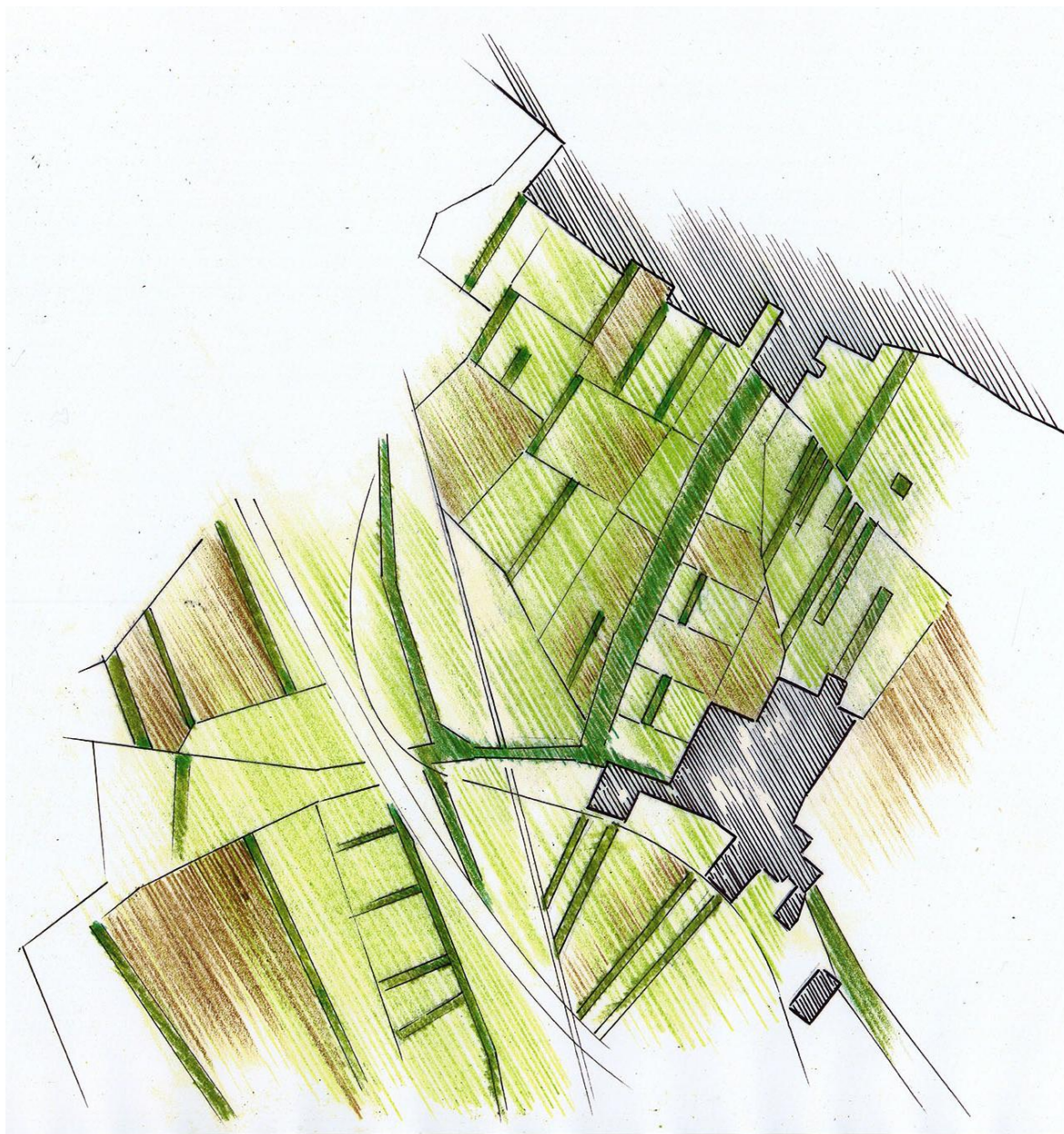
Koncept razvoja stagen in krajine ob stagnah se opira na ugotovitev, da ohranjanje drobno strukturirane kmetijske krajine brez posebnega zavarovanja ni mogoče. Zaradi sprememb kmetijskega gospodarjenja se struktura krajine spreminja v smer reduciranja vegetacijskih elementov. Najbolj so na udaru posamezna drevesa, sledijo skupine dreves ter končno tudi same stagne. Brez ukrepov zavarovanja bodo vegetacijske strukture v prihodnosti postopoma izginjale, saj v samem načinu kmetovanja ni več potreb za njihovo obnavljanje.

Celotno območje kmetijske rabe se, zaradi ohranjanja vegetacijskih struktur, ki ključno opredeljujejo krajino ter izkazujejo nekdanjo zgradbo prostora, preoblikuje tako, da se znotraj osnovne rabe oblikuje sistem zavarovanja obstoječih dreves ter smernice ravnanja z njimi. Bistvo zavarovanja naj bo v smislu prepovedi odstranjevanja visoke vegetacije ter nujnega nadomeščanja v primeru propada zaradi naravnih razlogov. Ker so kmetijska zemljišča v prvi vrsti ekonomska dobrina, se za ravnanje z zaščitnimi območji namenijo določena sredstva, ki pokrivajo izpad dohodka od zemljišč ali stroške nadomeščanja dreves.

Iz okvira osnovne, kmetijske, rabe zemljišč se parcele, na katerih rastejo drevesa, izločijo. Določi se jim posebna raba: travnik s sadnim ali drugim drevjem. Zemljišča med omejkami se lahko združuje v večje enote. Tako se oblikuje sistem, ki spominja na nekdanjo delitev njiv z omejkami, ki je danes še vedno viden v zemljiškem katastru, v krajinski sliki pa se je izgubil zaradi zatratitve večine njivskih površin. V primeru, da bodo kmetijske površine v prihodnosti tudi ostale zatratjene, bo videz krajine ostal podoben današnjemu – travnikom s posameznimi drevesi ali gručami dreves. Mogoče pa je, da se v prihodnosti povrne njivska raba. V tem primeru bodo manjše ali večje njivske površine prekinjene s cezurami v obliki zelenih »omejkov z drevjem«, ki bodo krajini zagotavljale tako vizualno kot ekološko pestrost ter ohranjale njen drobno strukturirani značaj ter skupaj z naselji tvorile ubrano celoto.

Stagne se zavarujejo kot kulturna dediščina s poudarkom na etnološki vrednosti. Vrzeli, ki so nastale v strukturi se ponovno zasadi z drevesi in nadomešča se drevesa, ki propadejo zaradi naravnih dejavnikov. Vzdržuje se grmovno plast in omejuje njeno razraščanje. Skozi stagne se ohranja peščena pot, kolovoz, za nasutje se uporablja lokalno gradivo. Poenotijo in oblikujejo se ograje na območjih, ki mejijo na pašne površine. Ob stagnah se določi varovalni pas trajnega travinja.

Pot skozi stagne se vključi v lokalno kulturno, turistično in rekreacijsko ponudbo. S svojim pričevalnim značajem so lahko etnološka učna pot s prikazom nekdanjega načina kmetovanja ali pa le pot za različne uporabnike - z okni s pogledom na kulturno krajino, ki jo obrobja hribovita naravna krajina.

Slika 28: Shema ohranjanja krajine na območju stagen pri Zabreznici; osredja linijska poteza stagen ter večanje pridelovalnih enot (travniki ali njive), med katerimi se pojavljajo travnati omejki z drevesi

7 SKLEPI

Zagotovo lahko trdimo, da je v kulturni krajini nadaljni obstoj antropogenih vegetacijskih struktur, ki so posledica nekdanjih načinov rabe prostora, odvisen in pogojen z načrtovanjem urejanja krajine in iskanjem takšnih načinov posodabljanja kmetijstva, ki ohranjajo tudi krajinske vzorce. Antropogene vegetacijske strukture namreč ključno (ker gre ponavadi za prostornine, točkovne ali linijske) soustvarjajo krajinske vzorce ali pa jih kot edine sploh še izkazujejo oziroma pričajo o njih. Za njihovo ohranjanje ni dovolj le prepoznavanje in poudarjanje pozitivnih vidikov, ki jih imajo v prostoru, saj s tem ne moremo ustaviti sprememb v dejavnostih, ki so povzročile njihov nastanek. Ključno je poiskati take načine gospodarjenja, ki bodo omogočali ohranjanje ali pa nastanek nove, pestre in privlačne kulturne krajine. Spremembe v načinu življenja in tehnološkem napredku se zrcalijo tudi v zgradbi prostora in vsaka nova ali spremenjena dejavnost povzroči spreminjanje starih vzorcev in nastanek novih, pomembno pa je, da se krajinske vrednosti, med katere zagotovo spadajo antropogene vegetacijske strukture, prepozna in jim določi novo vlogo.

Posodabljanje kmetijstva se večinoma odraža v preobrazanju drobno strukturiranih obdelovalnih površin v velika, monokulturna polja. Pri tem so največkrat na udaru drobne, vegetacijske prvine, ki izginjajo. V obeh obravnavanih primerih v nalogi, je ta pojav zaznaven in se kaže kot nasprotje krajini, ki še izkazuje nekdanjo, tradicionalno obliko kmetovanja. Območja, ki so bila v preteklosti podvržena aglomeraciji, so enolična, ekološko osiromašena, podrejena zgolj tehnološkim zahtevam pridelave z dosledno odsotnostno drobnih vegetacijskih prvin, kot so posamezna drevesa, grmi, živice.

Preostali del obeh obravnavanih območij je podvržen drugačnim spremembam v kmetijski dejavnosti. Obdelovalna zemljišča se preobrazajo v območja travnikov oziroma pašnikov. Nekdanja krajinska struktura, izhajajoča iz tradicionalne rabe kmetijskih zemljišč, skorajda ni več zaznavna. Še vedno jo izkazuje zemljiški kataster, ki pa seveda v prostoru ni viden! So pa ravno vegetacijske strukture tisti element v prostoru, ki še kaže nekdanjo rabo. Ob pričevalni vlogi pa vegetacijske strukture prostor tudi členijo ter ga vizualno in ekološko pestrijo. Poudarjanje ohranjanja drobno strukturirane krajine, ki jo izkazuje zemljiški kataster na papirju (nekdanjo drobno strukturo kataster izkazuje tudi na aglomeriranih območjih), je neproduktivno, saj je taka oblika kmetovanja, ki je generirala drobne vzorce parcelacije, preteklost. Kmetovanje je gospodarska dejavnost, ki za svoj obstoj in uspešnost išče načine, ki lahko v prostoru pustijo tudi neželjene posledice, ki niso v skladu s splošno predstavo o tem, kakšna je željena podoba kulturne krajine.

V obeh izbranih primerih kulturne krajine smo predvideli nove načine rabe, v katere so vključene vegetacijske strukture. Pokazali smo, da lahko krajina tudi z novo rabo ostane privlačna in pestra, hkrati pa potencial za druge dejavnosti, ki se lahko odvijajo sočasno s kmetijsko dejavnostjo (rekreacija, turizem ...). Ob tem ne moremo mimo ekonomskega

vidika, ki ga ima krajina. Izkaže se, da bi se lahko antropogene vegetacijske strukture, ki ne opravljajo več svoje prvotne funkcije, ohranjalo le v primeru, ko se v njih prepozna širši interes lastnikov ali lokalne skupnosti. To pa pomeni aktivno vzdrževanje vegetacijskih struktur in prilagajanje sedanje rabe.

Program za prvi obravnavani primer, območje Stoba, je zasnovan kot **poslovni model**, ki združuje ekonomsko učinkovitost in ohranjanje vzorcev pridelovalnih zemljišč. Vrednosti drevesnih živic izrablja kot okvir za vnašanje novih dejavnosti v prostor – gojenje rastlin v rastlinjakih in vrtičkarstvo. Tako ne samo ohranja ostanke drevesnih živic iz pretekle rabe, temveč tudi gradi novo strukturo in novo vrednost krajine z vnašanjem novih, skladno s tem, kakor se povečuje vnos tehničnih elementov. Ohranjeno drevesno živico v območju pozidave pa izkorišča kot potencial za vzpostavitev javne, zelene površine ter ohranjanje povezave med grajenim tkivom mesta in kulturne krajine.

Drugi primer, območje stagen pri Zabreznici, je zgrajen na **zavarovanju** in smernicah za ohranjanje in obnavljanje vegetacijskih struktur. Na ta način bi lahko tudi v prihodnosti zagotovili, da bi krajina, kljub spremembam kmetijske dejavnosti ali posodabljanju, organiziranju obdelovalnih površin v večje enote, ohranila vizualno privlačnost in biotsko pestrost ter zagotavljala uspešnost tudi drugim panogam, ki so lahko sočasne na kmetijskih območjih (kultura, turizem, rekreacija). Postavlja pa se vprašanje, ali je varovanje krajine lahko uspešno zgolj na podlagi (zakonskih) predpisov? Kulturna krajina je živa, stalno spreminjajoča se struktura, odvisna od mnogih dejavnikov, od katerih je zagotovo najbolj pomemben človeški dejavnik. Zato je v primeru ohranjanja krajinskega območja stagen in samih stagen, še bolj kot predpisi, pomembno to, da obstaja dovolj družbenega interesa za varovanje, vzdrževanje in obnovo vegetacijskih struktur. To pa lahko dosežemo le tako, da poudarjamo, da so stagne in širša kulturna krajina pomembni del dediščine, vegetacijske strukture pa imajo nezamenljivo strukturno in ekološko vlogo ter bistveno prispevajo k doživljajski pestrosti in kakovosti bivanja. Če se ta dejstva poveže npr. s kulturno, turistično in rekreacijsko ponudbo, bo lahko vzniknila nova funkcija. In ko bodo zgodbe povezane, bo mogoče najti interes za vzdrževanje stagen in uresničevanje predpisov bo lahko delo.

Predlogi in programi, ki bi omogočali ohranjanje vegetacijskih struktur v kulturni krajini in s tem privlačnosti kulturne krajine, so v vsakem od obravnavanih primerov drugačni. Za vse, tako kot tudi za obe ponujeni rešitvi, velja, da so lahko uspešne le v primeru, da se vzpostavi dovolj družbenega interesa. Le družben interes lahko poveže vse dejavnike, ki prispevajo k razvoju kulturne krajine, kajti zgolj dejstvo, da prepoznamo in ovrednotimo potenciale, ki jih imajo vegetacijske strukture za ohranjanje biotske in doživljajske pestrosti našega življenjskega prostora, še ni dovolj za njihovo nadaljno ohranjanje.

8 POVZETEK

Mnoge izstopajoče vegetacijske strukture v kulturni krajini (posamezna drevesa in grmi, gruce, živice ...) so posledica načina rabe prostora. Zato jim lahko rečemo antropogene vegetacijske prvine. Ne glede na razlog nastanka v prostor vnašajo vizualno in ekološko pestrost, njihova funkcija pa se danes zaradi spremenjenega načina rabe ali spremembe dejavnosti, izgublja.

Cilj naloge je bil prepoznati krajinsko vredne vegetacijske strukture, poiskati vzroke za njihovo izginjanje in oblikovati smernice za njihovo ohranjanje in posodabljanje. Pri tem so bila upoštevana stališča krajinsko arhitekturne stroke ter stališča varstva naravne dediščine. V ta namen so bila oblikovana merila, po katerih lahko vrednotimo vegetacijske strukture in njihov funkcionalni, ekološki, oblikovni, simbolni ter kulturni pomen. Najpoglavitejša vzroka za izginjanje antropogenih vegetacijskih struktur v kulturni krajini sta posodabljanje ali opuščanje kmetijstva, kar gre velikokrat tudi na račun širjenja pozidave na kmetijske površine. Zaradi visoke vrednosti zemljišč se drevesa odstranjuje in pri tem pozablja na vrednost in pomen zelenja v bivalnem okolju.

Obsežno poglavje v nalogi je namenjeno pregledu zakonodaje s področja varstva, upravljanja in načrtovanja krajine. Namen je bil ugotoviti ali lahko problem strukturnega siromašenja kulturne krajine ustavimo s predpisi in zakoni. Tak način se je izkazal za neučinkovit, kljub temu, da je v mnogih dokumentih kvalitetna kulturna krajina prepoznana tudi zaradi prisotnosti vegetacijskih struktur.

Oblikovane so bile smernice in program za ohranjanje in posodabljanje krajinskih vzorcev in vegetacijskih struktur na primerih drevesne živice v Stobu, najstarejšem predelu mesta Domžale ter stare, z drevesi obdane poti za živino (stagne) pri Zabreznici.

Na obeh območjih so bila podana vrednotenja vegetacijskih struktur, proučitev nekdanje rabe pa je pokazala, da je današnja struktura krajine posledica te rabe. Glede na trende, ki se kažejo v prostoru, so bili predvideni scenariji verjetnega (ne)razvoja območij obdelave. Sledilo je oblikovanje konceptov in programov razvoja, ki vključujejo take dejavnosti, ki obstoječe vegetacijske strukture ohranjajo in izrabljajo njihove potenciale za vzpostavitev nove rabe ali posodabljanje obstoječe.

9 VIRI

9.1 CITIRANI VIRI

Atlas okolja. Agencija RS za okolje.

<http://gis.arso.gov.si/atlasokolja> (januar-september 2016)

Franciscejski kataster za Kranjsko, 1823-1869 (Fond). Ministrstvo za kulturo.

<http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?id=23253> (januar-september 2016)

Ilešič S. 1950. Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 119 str.

Kaplan R., Kaplan S., Ryan L. R. 1998, With People in mind - Design and management of everyday nature. Washington, Island press: 225 str.

Knauer N. 1991. Žive meje in obrobni pasovi vodotokov kot sestavni del agrarnih ekosistemov in njihov kmetijsko-ekološki pomen v kulturni krajini. V: Kmetijstvo in krajinska ekologija - Sodobno kmetijstvo, 24, 10: 427–433

Krivec A. 2014. File: Zabreznica, Žirovnica 2014.jpg.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Zabreznica,_%C5%BDirovnica_2014.jpg
(15. 8. 2016)

Kučan A. 1998. Krajina kot nacionalni simbol. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 224 str.

Kučan A. 1990. Prostorske prvine kot krajinske značilnosti. Diplomsko naloga. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 95 str.

Legat F. 2015. »Stagne in krajinsko območje stagen«. Zabreznica (intervju, osebna informacija, 19. 11. 2015)

Marušič I., Penko Seidl N. 2005. Pravila za vzdržno urejanje posegov v kmetijska zemljišča: raziskovalno – razvojni projekt Ciljnega raziskovalnega programa »Konkurenčnost Slovenije 2001-2006«: končno poročilo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 43 str.

Mastnak M. 2014. »Drevesa v Lipici«. matjaz.mastnak@arboretum.si (osebni vir, 15. 1. 2014)

Občina Žirovnica.

<http://zirovnica.si/> (junij-september 2016)

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Žirovnica. 2011. Ur. l. RS št. 34-1731/11

Odlok o občinskem prostorskem načrtu Občine Domžale. 2016.

<http://www.domzale.si/s1a6104/opn/odlok-o-obcinskem-prostorskem-nacrtu-obcine-domzale.html> (junij-september 2016)

Odlok o strategiji prostorskega razvoja Slovenije. 2004. Ur. l. RS št. 76-3397/04

Ogrin D. 1997. Slovenske krajine. 2. dopolnjena in razširjena izdaja. Ljubljana, DZS: 303 str.

Ogrin D., Simonič T. 1999. Preobrazba kulturne krajine Slovenije kot posledica strukturnih sprememb v kmetijstvu zaradi pridružitve Evropski uniji. Raziskovalno poročilo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 153 str.

Ogrin D. 2010. Krajinska arhitektura: učbenik na študiju krajinske arhitekture. Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani: 324 str.

Petek F., Urbanc M. 2004. Franciscejski kataster kot ključ za razumevanje kulturne pokrajine v Sloveniji v 19. stoletju. Acta geographica Slovenica, 44-1: 89-113

Politika urejanja prostora Republike Slovenije. 2002. Ljubljana. Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Urad RS za prostorsko planiranje: 14 str.

Register nepremične kulturne dediščine.

<http://giskd6s.situla.org/giskd/> (4.9. 2016)

SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1998. Ljubljana, SAZU, ZRC, ISJ Frana Ramovša, DZS: 1714 str.

Šmid Hribar M. 2008. Drevo kot dvopomenska dediščina. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Varstvo naravne dediščine: 161 str.

Urbanc M. 2002. Kulturne pokrajine v Sloveniji. Ljubljana, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU: 224 str.

Urbanistični načrt mesta Domžale, konceptualni del. 2015.

http://www.domzale.si/media/userfiles/un_domale_tekstualni_del.pdf (junij-september 2016)

Uredba o prostorskem redu Slovenije. 2004. Ur. l. RS št. 122-5064/04

Zakon o kmetijstvu. Ur. l. RS št. 2008. 45-1978/08

Zakon o kmetijskih zemljiščih. 2011. Ur. l. RS št. 71-3086/11

Zakon o ohranjanju narave. 2004. Ur. l. RS št. 96-4233/04

Zakon o prostorskem načrtovanju. 2007. Ur. l. RS št. 33-1761/07

Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije o krajini. 2003. Ur. l. RS št. 74-46/03

Zakon o ratifikaciji Konvencije o biološki raznovrstnosti. 1996. Ur. l. RS št. 30-29/96

Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu alp (Alpske konvencije). 1995. Ur. l. RS št. 19-24/95

Zakon o varstvu kulturne dediščine. 2008. Ur. l. RS št. 16-485/08

Zakon o varstvu okolja. 2006. Ur. l. RS št. 39-1682/06

Zakon o urejanju prostora. 2002. Ur. l. RS št. 110-5836/02

Zavodnik Lamovšek A. 2002. Ocena stanja in teženj v prostoru Republike Slovenije: december 2001. Ljubljana, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Urad RS za prostorsko planiranje: 55 str.

Zavod za turizem in kulturo Žirovnica.
<http://www.zirovnica.eu/interaktivno/fotogalerija/stare-slike/> (10. 8. 2016)

9.2 DRUGI VIRI

Hoskins W.G. 1977. The Making of the English Landscape. London, Hodder and Stoughton Editorial Office: 325 str.

Jarc V. 2004. Starodavne poti pod Karavankami. Radovljica, Medium d.o.o., samozal. Valentin Jarc: 305 str.

Kaplan R., Kaplan S. 1989. The Experience of Nature. Cambridge, Cambridge University Press: 240 str.

McHarg I. L. 1969. Design with nature. Garden City, Doubleday: 245 str.

Simonič T. 2002. Predstave o naravi v vidni zaznavi krajine. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 124 str.

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici prof. dr. Ani Kučan in somentorju dr. Petru Skobernetu za strokovne komentarje in usmeritve. Posebej se za komentarje, predvsem pa za hitro odzivnost, zahvaljujem recenzentu prof. dr. Davorinu Gazvodi.

Hvala Tomažu Podboju in Karmen Stopar, ker opravljata svoje delo prijazno in z odliko.

Zahvaljujem se za vso podporo in pomoč, tako v času študija, kot v zadnjih dneh pred diplomo, sošolkam Tjaši, Tonji, Mateji in Tini.

Hvala za spodbudo Mojci Z. K., ker ni odnehala z vprašanji ter Mojci z Bleda za vse motivacijske govore.

Najbolj pa se zahvaljujem svoji družini, ki mi je neumorno stala ob strani, me podpirala in verjela, da mi lahko uspe. Primož, Živa, mami, oči – hvala za vse.

Študij posvečam moji Živi. Morda ji bom v življenju zaradi te izkušnje lahko bolje stala ob strani.